

Ο ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΥΠΕΡΘΕΤΙΚΟΣ ΒΑΘΜΟΣ  
ΜΕΡΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ \*

Στή Νεοελληνική Κοινή, όπως είναι γνωστό, ο υπερθετικός βαθμός τῶν ἐπιθέτων δηλώνει α) ὅτι τὸ προσδιοριζόμενο οὐσιαστικὸ ἔχει στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τὴν ιδιότητα ποὺ σημαίνει τὸ ἐπίθετο (ἀπόλυτος υπερθετικός, *Elativum*) π.χ. τὸ νερὸ εἶναι *δροσερώτατο*, ἔνα *περιβόλι ὠραιότατο*<sup>1</sup> καὶ β) ὅτι τὸ προσδιοριζόμενο οὐσιαστικὸ ἔχει τὴν ιδιότητα στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ, ἀλλὰ σὲ σχέση μετ' ἄλλα ὁμοειδῆ (σχετικὸς υπερθετικός), π.χ. *σαράντα κλέφτες εἴμαστε· ἀρρώστησε ὁ καλύτερος, ἦταν ἡ ὁμορφότερη κοκκουβάγια ποὺ εἶδα στὴ ζωὴ μου*<sup>2</sup>.

Ὅπως βλέπουμε, ἡ ἀρχαία υπερθετικὴ κατάληξις -τατος διατηρήθηκε σήμερα μόνον στὴν ἔννοια τοῦ ἀπόλυτου υπερθετικοῦ<sup>3</sup>. Καὶ οἱ δύο υπερθετικοὶ ἐκφράζονται μετ' πολλοὺς τρόπους στὴ νέα μας γλῶσσα· ἰδιαίτερα ὁ ἀπόλυτος υπερθετικὸς ἐκφράζεται: 1) μονολεκτικῶς, π.χ. *δροσερώτατος, ἀνώτατος, ὠραιότατος*<sup>4</sup> κλπ. 2) μετ' λέξιν σύνθετη, π.χ. ἀπὸ ἐπιτατικὸ καὶ ἐπίθετο, ὅπως *παν-ἀγαθος, κατα-γάλανος, θεό-στραβος* καὶ 3) περιφραστικῶς, π.χ. *πολὺ μεγάλος, πάρα πολὺ καλός, ἀκριβὸς ὅσο νὰ πῆς*<sup>5</sup> κλπ.

Εἰδικότερα γιὰ τὸν ἀπόλυτο υπερθετικὸ ποὺ ἐκφράζεται περιφραστικῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἶδη καὶ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀναφέρουν ὁ Α. Τζάρ-

---

\* Ἀνακοίνωση τῆς ἐργασίας δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Byzantinische Zeitschrift* 55 (1962) 253.

1. Α. Τζαρτζάνου, *Νεοελληνικὴ Σύνταξις*, Ἀθῆναι 1946, σ. 79, πβλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ* (τῆς Δημοτικῆς), Ἀθῆναι 1941, σ. 271.

2. Α. Τζαρτζάνου, ἔ. ἀ. σ. 79.

3. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Κοινῆς, βλ. Blass - Debrunner, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*<sup>11</sup>, Göttingen 1961, 40 § 60.

4. Ἀπὸ τελειόφοιτο Ἀστικῆς Σχολῆς (ποὺ λειτούργησε στὸ Βελβεντὸ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1940) ἄκουσα καὶ τὴ φράση: *ἡ συσκευασία εἶναι ἀριστότατη* (= ἀριστότατη). Τύπο *ἀριστότατος* ἀναφέρει, χωρὶς καμιά παραπομπή, ὁ Β. Καλογεράς, βλ. Β. Κ α λ ο γ ε ρ ᾶ, Συμβολὴ στὴ διαβάθμιση τοῦ ἐπιθέτου τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 57. Ἡ λέξις εἶναι μεταγν., βλ. *Rev. Phil.* 46, 127.

5. Α. Τζαρτζάνου, ἔ. ἀ. σ. 80.

τζανος<sup>1</sup>, ὁ Ι. Θ. Κακριδῆς<sup>2</sup> καὶ ὁ Ν. Ἀνδριώτης<sup>3</sup> ὑπάρχουν καὶ ἄλλα τόσο στή Νεοελληνική Κοινὴ ὅσο καὶ στὰ νεοελληνικά ἰδιώματα καὶ διαλέκτους. Ἐλάχιστα εἶδη καὶ παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος γιὰ τὰ βόρεια ἰδιώματα<sup>4</sup>, κι’ αὐτὸ γιὰ τὴν ἀπὸ τὴν κυριότερη ἐργασία πού χρησιμοποίησε, π.χ. τοῦ Ε. Μπουντώνα γιὰ τὸ ἰδιῶμα τοῦ Βελβεντοῦ<sup>5</sup>, τοῦ Ρ. Kretschmer γιὰ τὸ ἰδιῶμα τῆς Λέσβου<sup>6</sup>, τοῦ Σ. Ψάλτη γιὰ τὸ ἰδιῶμα τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης<sup>7</sup> κλπ., εἴτε λείπει τὸ σχετικὸ κεφάλαιο, εἴτε ἀναφέρεται μόνο ὁ μονολεκτικὸς τύπος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἐργασία πού ἀναφέρονται σὲ ἄλλα νεοελληνικά ἰδιώματα. Ἐξαιρεση ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία τοῦ Γ. Πάγκαλου γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα τῆς Κρήτης. Ἐκεῖ ὁ Πάγκαλος, σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν υπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου, συγκεντρώνει δεκαπέντε περίπου τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζεται περιφραστικὰ ὁ ἀπόλυτος υπερθετικὸς στήν Κρήτη. Τοὺς τρόπους αὐτοὺς παραβάλλει, σὲ πλῆθος ὑποσημειώσεων, μὲ ἄλλους πού ἀναφέρονται στὰ ὑπόλοιπα νεοελληνικά ἰδιώματα καὶ διαλέκτους<sup>8</sup>.

Ἀξίζει, νομίζω, μιὰ εἰδικὴ μελέτη στήν ὁποία νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ περιγραφοῦν ὅλοι, ἂν εἶναι δυνατὸ, οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζεται ὁ ἀπόλυτος υπερθετικὸς στή γλώσσα μας<sup>9</sup>. Αὐτὸ ὅμως θὰ πραγ-

1. Α. Τζαρτζάνου, ἔ. ἀ. σ. 79 κ. ἐξ.

2. Ι. Θ. Κακριδῆς, ‘Ο συγγραφέας τοῦ πρώτου νεοελληνικοῦ Συνταχτικοῦ, Νέα Ἑστία 40 (1946) 925. «Πόσος πλοῦτος τῆς γλώσσας μας» γράφει ὁ κ. Κακριδῆς, «περιμένει ἀκόμα τῆ μελέτη μας δείχνει νομίζω πολὺ ὠραῖα τὸ κεφάλαιο τῶν παραθετικῶν. Στὴ σ. 80 κ. ὁ συγγρ. [δηλ. ὁ Α. Τζαρτζάνος] δίνει τοὺς τρόπους πού ἡ ἀπόλυτη ὑπέρθεση ἐκφράζεται ἔξω ἀπὸ τὸν κανονικὸ μονολεκτικὸ τύπο... πού νὰ τὸ φανταζόμενοι ὅμως πόσοι τρόποι ὑπάρχουν ἀκόμα!».

3. Ν. Ρ. Andriotis, Die Ausdrucksmittel für «gar nichts», «ein wenig» und «sehr viel» in Alt - Mittel - und Neugriechischen, Byzantinisch-neuogr. Jahr. 16 (1939 - 40) 136, 148 καὶ 151 κ. ἐξ. Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, ‘Η γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ, Νέα Ἑστία 1943 (τεῦχος Παλαμᾶ), σ. 269.

4. Α. Α. Παπαδόπουλος, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας, Ἀθήναι 1927, σ. 72.

5. Ε. Μπουντώνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ περιχώρων, Ἀρχεῖα Κοραῖ, Β’, Ἀθήναι 1892.

6. Ρ. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905.

7. Σ. Ψάλτου, Θρακικά, Ἀθήναι 1917.

8. Γ. Πάγκαλος, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1955, σ. 276 κ. ἐξ.

9. ‘Ο κ. Στ. Καρατζᾶς ἔγραψε κάποτε ὅτι ἐτοίμαζε μιὰ «γενικότερη μελέτη γιὰ τοὺς βαθμοὺς τοῦ ἐπιθέτου», ὅπου θὰ ἐξήταζε ὅλες τὴς λεπτομέρειες πού ἀνάγονται σὲ ὅλα τὰ μέσα ἐκφρασης τοῦ υπερθετικοῦ (βλ. Σ. Κ. Καρατζᾶς, ‘Ο σύνθετος υπερθετικὸς στὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Annuaire de l’Institut de Philologie et d’Histoire Orientales et Slaves 9 (1949), Mélanges Gré-

ματοποιηθῆ, αφού γινή πρώτα ἡ συμπληρωματικὴ συγκεντρωσὴ καὶ καταγραφὴ τῶν σχετικῶν ἐκφράσεων ἀπὸ τὶς διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας. Ἡ ἐκφραση π.χ. βλάκας καὶ μισὸς δὲν ἀναφέρεται σὲ καμιά ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐργασίες. Καὶ ὅμως εἶναι κοινὴ σήμερα ἐκφραση καὶ δηλώνει τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου βλάκας. Ἄν θυμηθοῦμε πῶς σὲ μερικὰ ἰδιώματα, π.χ. στὸ ἰδιώμα τοῦ Βελβεντοῦ, εἶναι σὲ χρῆση ἡ φράση *γουμάρ' κι μ'σό*<sup>1</sup>, γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸν ἀγενέστατο, βλέπουμε ἀμέσως τὴν ἀφετηρία τέτοιων ἐκφράσεων.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἓνα ξεχωριστὸ εἶδος ἐκφράσεων, πὺ ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζεται ἡ ἀπόλυτη ὑπέρθεση στὴ γλώσσα μας.

Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς ἀνάγονται στὴν παρομοίωση (σύγκριση) καὶ τὴ μεταφορά, δηλ. σὲ δυὸ σχήματα λόγου, πὺ ὅταν ἀναφέρονται σὲ ἐπίθετα ἐκφράζουν ἐπίσης τὴν ἀπόλυτη ὑπέρθεση<sup>2</sup>.

Ἐφορμὴ γιὰ τὴ μελέτη στάθηκε τὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ πὺ συγκεντρῶνῶ ἀπὸ χρόνια, γιὰ τὴ συμπλήρωσῃ τῆς γνωστῆς μελέτης τοῦ Ε. Μπουντώνα γιὰ τὸ ἰδιώμα τοῦ Βελβεντοῦ. Τακτοποιῶντας ἐκεῖ ἐκφράσεις πὺ ἀναφέρονται στὸ κεφάλαιο τῶν παραθετικῶν, πρόσεξα πῶς ὀρισμένα ἐπίθετα (καὶ μετοχές) σχηματίζουν τὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ βαθμὸ 1) μὲ τὴν ἀπλὴ παράθεση ἑνὸς οὐσιαστικοῦ δίπλα σὺ ἐπίθετο (ἢ στὴ μετοχῇ), π.χ. (τὰ φύλλα) *εἶναι κίτρινα φλουρί* (=πολὺ κίτρινα), (οὐ καφές) *εἶναι πικρὸς φαρομάκ'* (=πικρότατος), 2) μὲ τὴν παράλειψη τοῦ ἐπιθέτου, ὅποτε τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια μπαίνει κατὰ παράταξῃ πλάι σὺ οὐσιαστικὸ πὺ προσδιορίζει, π.χ. (ὄξου εἶναι) *ξιστιργιὰ γυαλί*, ὅπου *γυαλί*=καθαρότατη (σάν τὸ γυαλί), καὶ 3) μὲ τὴν παράλειψη καὶ αὐτοῦ τοῦ προσδιοριζομένου οὐσιαστικοῦ, ὅταν τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια ἔχη τὴ θέσῃ κατηγορουμένου, π.χ. ἐρώτησῃ: *εἶναι πικρὸς οὐ καφές; ἀπάντησῃ (μονολεκτικῇ): φαρομάκ'* (δηλ. πικρότατος).

goire, σ. 280). Ὅπως εἶχε τὴν εὐγενῆ καλοσύνη νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὁ ἴδιος, ἡ γενικὴ αὐτὴ μελέτη ἀφορᾷ μόνο στὰ ἐπίθετα τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους καὶ δὲ δημοσιεύτηκε ἀκόμα.

1. Πβ. τὴ φράση: *εἶν' ἓνα βόιδι καὶ μισό* (=βλακίστατος), βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς τε κοινῆς λαομένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων, Ἀθῆναι 1933 κ. ἐξ. τόμ. 4 (1953) στὴ λ. *βόιδι*, β., Ἡ φράση: *ἓνα γουμάρι καὶ μισό* μὲ τὴ σημασία: ἀγενέστατος εἶναι γνωστὴ καὶ σὲ ἄλλες βαλκανικὲς γλώσσες, π.χ. στὰ βουλγαρικά: *magare i polovina*, βλ. Ν. Ἄνδριώτη, Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας, Ἀρχεῖα Θερακικοῦ Θεσσαυροῦ 17 (1952) 99. P. e. r. P a p a h a g i, Parallele Ausdrücke im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgari-schen, Dissert. Leipzig 1908, 135· στὰ Ρουμανικά: *un măgar și jumătate*. στὰ Ἀλβανικά: *është gomár e gúsmë* (βλ. P. P a p a h a g i, ἔ. ἀ. σ. 135).

2. Ν. Ἄνδριώτη, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμά, ἔ. ἀ. σ. 269.

Μελετώντας τόν τρόπον αὐτὸν συγκέντρωσα παραδείγματα καί ἀπὸ ἄλλα ἰδιώματα τῆς χώρας, εἴτε ἀπὸ σχετικῆς γλωσσικῆς καί λαογραφικῆς ἐργασίας εἴτε ἀπὸ προφορικῆς πληροφορίας.

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα πού παραθέτω παρατηροῦμε πὼς ὁ πρῶτος τρόπος εἶναι σὲ χρῆση συνηθέστερα στὰ βόρεια ἰδιώματα καί στὸ ἰδιώμα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης<sup>1</sup> καί, σπανιότερα, σὲ ἄλλα καί στή Νεοελληνική Κοινή. Ἄς δοῦμε λοιπὸν τώρα μὲ τὴ σειρά τὰ εἶδη τῶν ἐκφράσεων.

#### ΜΕΡΟΣ Α΄

#### ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Α

#### Ἐπίθετο (καί μετοχή) + οὐσιαστικό

Θὰ ἐξετάσουμε πρῶτα τίς ἐκφράσεις στίς ὁποῖες ἔχουμε παράταξη ἐπιθέτου καί οὐσιαστικοῦ καί τίς ὁποῖες θὰ ὀνομάσουμε ἐκφράσεις Α. Παραδείγματα: *πικρὸς φαρμάκι, κόκκινος αἷμα, μαῦρος πίσσα, κόκκινος φωτιά.*

Τὸ πρῶτο πού παρατηρεῖ κανεὶς ἀμέσως μόλις ἀκούσῃ μιὰ τέτοια ἐκφραση εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ προφέρεται. Ὁ τρόπος αὐτός, τὸ ὕφος ὅπως ἀλλιῶς λέμε, πού ὅπως εἶναι γνωστὸ διαφέρει ἀκόμα καί ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καί ἀπὸ περίσταση σὲ περίσταση, εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδοθῇ στὸ γραπτὸ λόγο<sup>2</sup>. Συνήθως ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ ἐπιθέτου ἐκφέρεται κάπως συρτά, σὰν κάποιος ἤχος πού σβῆνει ἀργὰ καί ἀκολουθεῖ ὕστερα τὸ οὐσιαστικὸ ταχύτατα, μὲ κομμένες τίς συλλαβές του καί μὲ ἓνα δυνατότερο ἀπὸ τὸν συνηθισμένον τονισμό στήν τονιζόμενη συλλαβὴ του, π.χ. *πικρὸοοοοο... φαρμά/κι, κόκκινοοοοο... αἷ/μα μαῦροοοοοο... πί/σσα, κίτρινοοοο... φλου/ρί.*

Οἱ δυὸ λέξεις ὡστόσο — ἐπίθετο+οὐσιαστικὸ (καί, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω σ’ ἓνα δεύτερο εἶδος, οὐσιαστικὸ+οὐσιαστικὸ) — ἀποτελοῦν μιὰ συντακτικὴ ἐνότητα, σὰν ἓνα εἶδος κλισέ, ὅπως περίπου εἶναι νοητὲς στήν καθημερινή μας ὀμιλία μερικῆς ἀρχαϊκῆς ἐκφράσεις, πβ. π.χ. τὴν ἐκφραση *ἐν τάξει*. Ἡ ἐνότητα αὐτὴ στὸν προφορικὸν λόγο ὑπογραμμίζεται καί ἀπὸ τὸ εἰδικὸ ὕφος, μὲ τὸ ὁποῖο ὅπως εἶδαμε ἐκφέρονται, καί εἶναι συνειδητὴ στοὺς ὀμιλητές<sup>3</sup>.

1. Γ. Παγάλου, ἔ. ἀ. σ. 279. Δυστυχῶς ἀναγράφει μόνο ἓνα παράδειγμα.

2. Πβ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Πετροῦπολις 1830, σ. 4: «Οὐδεμιᾶς γλώσσης ἀνθρωπίνης ζώσης καί ἀκμαζούσης ὁ τόνος ὁ προφορικὸς (l’accent) δὲν δύναται νὰ διατυπωθῇ καί νὰ διορισθῇ ἀκριβῶς διὰ τῆς γραφῆς».

3. Πβ. π.χ. καί τίς ἐκφράσεις *λίγο πολὺ* (= λίγο ἢ πολὺ ἀδιάφορα) καί *πολὺ*

Για το λόγο λοιπόν αυτόν και επί πλέον επειδή, στις περιπτώσεις που το επίθετο τυχαίνει να είναι του ίδιου γένους με το ουσιαστικό το οποίο προσδιορίζει, π.χ. σταφύλι-γλυκό μέλι, κρασί-ξινό ξίδι, κλπ., μπορεί να γίνει σύγχυση με τον επιθετικό προσδιορισμό, π.χ. το γλυκό μέλι, το ξινό ξίδι, κλπ., οι εκφράσεις αυτές είναι σε χρήση περισσότερο στον προφορικό λόγο<sup>1</sup>. Το παλαιότερο παράδειγμα του είδους των εκφράσεων αυτών, που μπόρεσα να βρω, είναι από τη μεσαιωνική Έλληνική. Πρόκειται για τη φράση: (σῶμα) ἴσον βεργίν (=πολύ ἴσιο, εὐθύτατο σῶμα) στο στίχο:

τὸ σῶμα σου τὸ εὐγενικὸν ἴσον βεργίν τὸ ποῖκε

Βέλθ. Χρυσ. 652 (ἔκδοση Ε. Κριαρᾶ).

Τὴν ἔκφραση αὐτὴ ὅλοι οἱ ἐκδότες τὴ θεωροῦν καὶ τὴν ἀντιμετωπίζουν ὡς ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ.

Πρὶν προχωρήσουμε σὲ ἄλλες παρατηρήσεις ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ παραθέσω πρῶτα ὅσα ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ παραδείγματα κατόρθωσα νὰ συγκεντρώσω<sup>2</sup>. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

### 1. Ἐκφράσεις με ἐπίθετο καὶ συγκεκριμένο οὐσιαστικὸ

Τις ἐκφράσεις αὐτὲς θὰ τις ὀνομάσουμε **ἐκφράσεις Α<sub>1</sub>**

α) Τὸ ἐπίθετο προτάσσεται :

ἀγαθὸς <sup>3</sup> ψυχάρι: <sup>4</sup>	πάρα πολὺ ἀγαθὸς	Μεσσηνία (Γαργαλιάνοι)
ἄγουρου ἀγοράδ <sup>5</sup> : <sup>5</sup>	πάρα πολὺ ἄγουρο (φορῶτο)	Σουφλί

*λίγο* (= ὅσο γίνεται πὸ λίγο). Τις ἐκφράσεις αὐτὲς τις προφέρουμε με διαφορετικὸ τρόπο τὴν κάθε μιά, τὴ δεύτερη μάλιστα με μεγαλύτερη ἔμφαση, π.χ. *πολὺνunu λίγο*, βλ. Κ. Ζαμπᾶ, Γλωσσολογικὸν συντακτικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1923, σ. 44.

1. Στὴν ἐπιστῆμη ἰδίως, ὅπου ἐπιδιώκεται ἡ ἀκρίβεια καὶ σαφήνεια σπάνια χρησιμοποιοῦνται. Ὁ Γ. Χατζιδάκις τέτοιου εἴδους ἐκφράσεις τις ὀνομάζει «τολμηροτέρας χρήσεις», βλ. Γενικὴ Γλωσσική, Ἀθ. 1915, σ. 240.

2. Τὰ παραδείγματα τῆς περιοχῆς Σερρών τὰ χρωστῶ στὸν κ. Ἀθην. Χατζηπαναγιωτίδη καὶ τῆς περιοχῆς Σουφλιοῦ στὴ φοιτήτρια διδά Σταμ. Τιάκα, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν εὐγενῆ καλοσύνη νὰ τὰ συγκεντρώσουν γιὰ χάρη μου. Τοὺς εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ αὐτὴ ἐδῶ τὴ θέση θερμά. Γενικὰ ὅσα δὲν ἔχουν παραπομπὲς προέρχονται ἀπὸ πληροφορίες.

3. Τὸ ἐπίθετο μπορεί νὰ μῆ καὶ στὰ τρία γένη, ἀνάλογα με τὸ οὐσιαστικὸ τὸ ὁποῖο προσδιορίζει. Στὸν κατάλογό μας καταχωρίζεται ὅπως ἀναφέρεται συνηθέστερα.

4. *Ψυχάρι* ὑποκορ. τοῦ *ψυχή*: πβ. *ψυχούλα*, ἦ.

5. Ἴσως τὸ *ἀγοράδι* (= ἀγουράδι, ἀπὸ τὸ *ἄγουρος*).

ἄγουρο γκόρτσο: <sup>1</sup>	πάρα πολὺ ἄγουρο	Μεσσηνία (Γαργαλιάνοι)
ἄγουρου ξ’ <i>λιαγγούρ</i> : <sup>2</sup>	» » »	Βελβεντό
ἀδύνατους κόκαλου:	πάρα πολὺ ἀδύνατος	Σουφλί
ἀδύνατο(υ)ς σκιάχτρο(υ):	» » »	Μεσσηνία, Σέρρες
ἀδύνατους ταντέλα: <sup>3</sup>	» » »	»
ἀκάθαρτους γουρούν:	πάρα πολὺ ἀκάθαρτος	»
ἀνοιγμέν’ τέντα:	πάρα πολὺ ἀνοιχτὴ (γιὰ πόρτα)	»
ἀνοιχτὴ τέντα:	» » » » »	»
ἀλαφρὸ πέντζα: <sup>4</sup>	ἐλαφρότατο	Βελβεντό
ἀλαφρὸ πούπουλου:	»	Πίνδος
ἀλαφρὸς πιταλούδα:	πολὺ ἐλαφρὸς	Σουφλί
ἀλαφρὸ φτιρό:	ἐλαφρότατο	»
ἀλμυρὸ βλ. ἀρμυρὸ		
ἀρμυρὸ ἀλσάχιν’ βλ. ἀρμυρὸ ’λ’σάχιν’		
ἀρμυρὸ θάλασσα:	ἀρμυρότατο	πολλαχ. <sup>5</sup>
ἀρμυρὸ ’λ’σάχιν’: <sup>6</sup>	»	Λέσβος <sup>7</sup>
ἀρμυρὸ σάλτσα: <sup>8</sup>	»	Ἁγιος Γεώργιος (Κοζάνη)
ἀρμυρὸ τούτζλα: <sup>9</sup>	»	Βελβεντό
ἀρμυρὸ τσιτσέλι:	»	Μελένικο <sup>10</sup>

1. γκόρτσο, τό· τὸ ἄγριο ἀπίδι· (Pyrrus amigdaliformis).

2. ξ’*λιαγκούρ*, τό· ξυλαγγούρι(ον) ὑποκορ. τοῦ ξυλάγγουρο, τὸ — βλ. Λεξικὸ Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, στὴ λ. ξυλάγγουρο.

3. ταντέλα, ἡ· ἡ δαντέλα, γαλλ. dentelle, πβ. Ν. Ἁ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθήνα 1951, σ. 50.

4. πέντζα, ἡ· εἶδος ἐλαφροῦ νομίσματος, μικρῆς ἀξίας (πεντάρας), ποὺ κυκλοφοροῦσε ἐπὶ Ἐουρκοκρατίας.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀλμυρὸ: «ἀρμυρὸ θάλασσα (= ἀλμυρὸν ὡς τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἤτοι ἀλμυρότατον)».

6. ’λ’σάχιν’, ἡ· τὸ ἄλος ποὺ μαζεῦουν ἀπὸ τὰ κοιώματα τῶν βράχων τῆς παραλίας, βλ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ. Κατὰ τὸ Ἱστορ. Λεξ. ἀπὸ τὸ ἀλοσάχνη, ἡ = εἶδος ζωοφύτου (Ἀριστοτ., ΖΙ 616Α20), βλ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀλοσάχνη, ἡ. Ἡ ἔτυμολογία εἶναι λάθος. Ἦ λ. προῆλθε ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ φρ. ἀλὸς ἄχνη (Ἰλιάδ. Δ 426)· ἀλὸς ἄχνη = ἀφρὸς τῆς θάλασσας, ποὺ σώθηκε ὡς τίς μέρες μας, πβ. Ἱστορ. Λεξ.: ἀλὸς ἄχνη· θαλάσσης ἀφρὸς πβ. ἐπίσης: Διοσκ. 5, 110 ἀλὸς ἄχνη: ἐπίφημά ἐστιν ἀλὸς ἀφρωδες... δύναμιν ἔχον τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλσίν.

7. Λέσβιος φοιτητῆς μὲ πληροφόρησε πὼς στὴν πατρίδα του προφέρουν τὴ λέξη ἀλ’σάχιν’ καὶ λυσσάχιν’. Τὴν τελευταία λέξη τὴν αἰσθάνονται συγγενικὴ μὲ τὴ λέξη λύσσα.

8. σάλτσα, ἡ· ἰταλ. salsa (πβ. τουρκ. salça)· ἐδῶ μὲ τὴ σημασία: ἀρμύρα, βλ. Ν. Ἁ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ., ἔ. ἀ. σ. 225.

9. τούτζλα, ἡ· ἄλυκή, τουρκ. tuzla.

10. Π. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ ο υ, Μελένικος ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς ἀκρίτης, Θεσσα-

ἄσπρα ἀχιτίδα:	λευκότατα	Ἕπειρος <sup>1</sup>
ἄσπρα χαλάς <sup>2</sup> :	»	Βελβεντό
ἄσπρον παννίν:	λευκότατο	Πόντος (Χαλδ.) <sup>2</sup>
ἄσπρον χιόν <sup>3</sup> :	»	Πόντος <sup>3</sup>
ἄσπρον βαβάκ <sup>4</sup> :	»	Ἀγιάσος (Λέσβου)
ἄσπρον γάλα:	»	Γρεβενά, Μελένικος <sup>4</sup>
ἄσπρον χαρτί <sup>5</sup> :	»	Βελβεντό
ἄσπρον χιόν <sup>6</sup> :	»	Σουφλί
ἄτακτος θηρίον:	πάρα πολὺ ἄτακτος	Σέρρες
βαρὸν μολύβ <sup>6</sup> :	βαρύτατο	Βελβεντό κ.ά.
βαρὸν σίδιρον: (σίδηρο)	»	Σέρρες, Μεσσηνία
βαρὸς κουρσιούμ <sup>7</sup> :	βαρύτατος	Σουφλί
βαρὸς κούτσουρον:	»	Βελβεντό

λονίκη 1930, σ. 178, *ταιτισέλι*, τό' ἴσως ὑποκορ. τῆς παιδικῆς λέξεως *ταισι* (= κρέας, Βελβεντό). Ἀρχικά μετ' τῆ σημασία λουκάνικο. Σήμερα στὸ Βελβεντό *ταιτισέλι* (παιδικὴ λέξη) = τὸ αἰδοῖο τοῦ ἀρσ. παιδιοῦ.

1. Α. Π α π α χ α ρ ῖ σ η, Ἀντίστοιχοι πρὸς ἀρχαίας νεοελληνικαὶ ἐκφράσεις, Πλάτων 23/24 (1960) 209. Ὁ Π. παραβάλλει τὴν παραπάνω φράση μετ' τὴν ὀμηρικὴ *αἰνώ; ἀκτίεσιν εὐκότες ἠελίοιο* (Ἰλ. Κ. 542).

2. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἄσπρος Α 2, πβ. Ι. Κ α κ ρ ι δ ῆ, Λεξικογραφικὲς συμβολές, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 149.

3. Ποντιακά Φύλλα 2 (1937) 12, πβ. γερμανικὰ *schneeweiss*, ἀγγλικὰ *snow-white*.

4. Π. Σ π α ν δ ω ν ῖ δ ο υ, Μελένικος, ἔ. ἀ. σ. 164.

5. *χαρτί*, τό' ἡ ἀγραφή, ἡ λευκὴ κόλλα χαρτιοῦ. Πρόκειται γιὰ εἰδικὴ ποιότητα βενετικῆς ἢ ἀγγλικῆς χαρτιοῦ παλαιότερης ἐποχῆς, τοῦ ὁποῦο ἡ λευκότητά θά ἦταν φαίνεται χαρακτηριστικὴ, ὅπως δείχνουν καὶ οἱ παρακάτω στίχοι τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν:

*ἄσπρη εἶσαι σὰν τὸ χιόνι, | σὰν βενέτικο χαρτί*

(Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, Ἀθήναι 1903, σ. 261)

*ἄσπρο ἔναι τὸ πρόσωπό σου, σὰν ἐγγλέζικο χαρτί*

(D. Pétropoulos, *La comparaison dans la chanson populaire grecque*, Athènes 1954, σ. 96),

*ἄσπρο εἶν' τὸ μάγουλό σου, σὰν ἐγγλέζικο χαρτί*

(Λογογραφία 10 (1929) 45, D. Pétropoulos, ἔ. ἀ.). Πβ. ἀκόμα: *σὰν τὴν κόλλα τὸ χαρτί* (Π. Π α π α ζ α φ ε ρ ο π ο ὐ λ ο υ, Περισυναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Πάτρα 1887, σ. 90),

*τί ἄσπρος εἶναι ὁ λαιμός σου, σὰν ἀκόλλα τοῦ χαρτί*

(Ε. Τ ζ ι ἄ τ ζ ι ο υ, Τραγούδια τῶν Σαρακατσαναίων, Ἀθήναι 1928, σ. 85).

6. *μολύβ*, τό' τὸ μολύβι (ἢ μολίβι), ὑποκορ. τοῦ *μόλιβος*, *μόλυβδος* (βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὠ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ., σ. 145).

7. *κουρσιούμ* τό' σιδερένιος βῶλος, τουρκ. *kurşun* = μολύβι.

γυμάτου φίσκα: <sup>1</sup>	πολὺ γεμάτο	συνηθ. Βόρ. Ἑλλ.
γερός ἀσλάνι:	πολὺ δυνατός	Ἕπειρος <sup>2</sup>
γυρός κρανά: <sup>3</sup>	ὑγιέστατος <sup>4</sup>	Βελβεντό
γυρός τσιλί: <sup>5</sup>	»	Βελβεντό, Σουφλί
γλυκὸ ζάχαρη:	γλυκύτατο	Σέρρες κ.ά. <sup>6</sup>
γλυκὸ μέλι:	»	Α. Κρήτη <sup>7</sup> , Βελβ. κ.ά.
γλυκὸ πιμέζ: <sup>8</sup>	»	Σέρρες κ.ά.
γλυκὸ σερμπέ: <sup>9</sup>	»	Σουφλί, Σέρρες, Βελβ. κ.ά.
γλυκὸ σιρόπ: <sup>10</sup>	»	Σέρρες
γλυκὸν ἄκερ: <sup>11</sup>	»	Τραπεζούντα
γυμνὸς τσιτσιδι:	γυμνότατος	κοιν. <sup>12</sup>
δυνατὸ πέτρα:	σκληρότατο	Βελβεντό
ἐλαφρὸς βλ. ἀλαφρὸς.		
ἔμορφος φωταχτέ: <sup>13</sup>	ὠραιότατος	Πόντος (Σάντα) <sup>13</sup>
ἐξαιρετικὸς βλ. ἰξριτικὸς. (σ. 44).		

1. φίσκα, χωρὶς γένος, μόνο στὴ φράση αὐτή. Ἴσως ἀπὸ τὴ Λατιν. λ. *fiscus* = κοφίνι, δημόσιο ταμεῖο, βλ. τὴ λ. Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, Λεξ. Ἄλλοῦ λέγουν *βίτσκα* (Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθῆναι 1953, σ. 289) καὶ *βίτσκα* (βλ. κατωτέρω, Μέρ. Β). Στὸ Λεξ. τοῦ Ν. Ἀνδριώτη ἀναφέρεται ἡ λ. χωρὶς ἔτυμολογία.

2. Ἰστορ. Λεξ., στὴ λ. *ἀσλάνι*, τό. τουρκ. *aslan* = λιοντάρι.

3. *κρανά*, ἡ τὸ ξύλο τοῦ δέντρου *κρανά* (ἀρχ. *κράνια*, ἡ) ποὺ εἶναι σκληρὸ καὶ εὐλύγιστο.

4. Πβ. γερμαν. *kerngesund*.

5. *τσιλί*, τό. τὸ τσελίκι, τὸ ἀτσάλι, ὁ χάλυβας, τουρκ. *çelik* βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολ. Λεξ. ἔ.ά. σ. 266.

6. Πβ. γερμανικά: *zuckersüß* (*süß wie Zucker*).

7. Βλ. Γ. Παγκάλο, ἔ.ά. σ. 279.

8. *πιμέζ*, τό. τὸ *πιτιμέζι*, τουρκ. *pekmez*.

9. *σερμπέ*, τό. τὸ *σερμπέτι* = γλυκὸ πιτό. τουρκ. *şerbet* (Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολ. Λεξ. ἔ.ά. σ. 226). Στὸ Σουφλί: γλυκὸ *σιουρβέτ*.

10. *σιρόπ* τό. τὸ *σιρόπι* (ἢ *σορόπι*)· γαλλ. *sirop*, ἀραβ. *scharab*, βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Ξενηλασία ἢ ἰσοτέλεια; Ἀθῆναι 1905-1907, σ. 188 πβ. Ν. Ἀνδριώτη, Σημασιολογία, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 36.

11. *ἄκερ* τό. ἡ *ζάχαρη*, τουρκ. *şeker*.

12. Μ. Τριανταφυλλίδη, Ξενηλασία, ἔ.ά. σ. 126· *τσιτσιδι*, τό. ὑποκορ. τοῦ *τσιτσι* = κρέας (στὴν παιδικὴ γλώσσα, πβ. ἀνωτέρω σ. 22, ὑποσ.). βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολ. Λεξ., ἔ.ά. σ. 268.

13. Σ. Λιανίδη, Σύμμεικτα λαογραφικὰ Σάντας, Ἀρχεῖον Πόντου 23 (1959) 61· *φωταχτέ* τό. = τὸ *φωταχτέρι* — «ἀκτινοβολοῦν πρᾶγμα», βλ. Α. Λ. Παπαδόπουλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1961, σ. 481. Ἴσως \**φωταχτιδέρι*(ν) μετ' ἀπλολογία καὶ ἀπὸ ἀναλογία πρὸς τὸ *ἀνοιχτέ* (βλ. αὐτόθι, τόμ. Α' 1958, σ. 72 καὶ Ι. Βαλαβάνη, Ζῶντα μνημεῖα τῆς ἀνὰ τὸν Πόντον Ἰδιωτικῆς, Ἀρχεῖα Κοραῆ Γ', Ἀθῆναι 1892, σ. 98).



ἔξυπνους σπίρτου: <sup>1</sup>	ἔξυπνότατος	Σέρρες, κ.ά.
ἐφαρμοστός βλ. ἱφαρμοστός.		
ζιστό θιμός: <sup>2</sup>	πολύ βραστό (νερό)	Βελβεντό
ζιστό Τοῦρκους: <sup>3</sup> (ἴσως ὅταν θυμώνη καὶ κοκκινίζη)	πολύ ζεστό (π.χ. σίδηρο)	Σέρρες
ζιστό φοῦρνος:	» »	»
ἥσυχος ψυχάρι:	πολύ ἥσυχος	Μεσσην. (Γαργαλ.)
ἥσυχος ἀρνάκ':	» »	Σέρρες
ἥσυχος ἀρνί:	» »	Σουφλί
ἥσυχος πρόβατο:	» »	Μεσσην. (Γαργαλ.)
θουλό κουρκούτ': <sup>4</sup>	πολύ θουλό (π.χ. νερό)	Βελβεντό
ἴσιου γυαλί:	πολύ ἴσιο	Κοζάνη
ἴσιος κυπαρίσσι:	» ἴσιος	Μεσσην. (Γαργαλ.)
ἴσιου λαμπάδα: <sup>5</sup>	» ἴσιο	Βελβ., Σουφλί κ.ά.
ἴσιου τ'φάκ': (ν-ουφέκι)	» »	Καταφύγι (Δ. Μακεδ.)
ἱφαρμοστό καλούπ':	πολύ ἐφαρμοστό	Σέρρες κ.ά.
ἱφαρμοστό τάπα:	» »	»
καθαρό δάκρ':	πολύ καθαρό (π.χ. νερό)	Βελβεντό

1. σπύρτον, τό: τὸ σπύρτο, τὸ οἰνόπνευμα, πβ. κατωτέρω: σπύρτο μονάχο, Μέρ. Β.

2. θιμός, ό: ἄρσ. τοῦ ἀρχ. ἐπιθ. θερμός, πβ. Ε. Μ π ο υ ν τ ὶ ὄ ν α, Μελέτη κλπ., ἔ. ἀ. σ. 86 «θερμὸν ὕδωρ πρὸς πλῆσιν ἢ ζύμωσιν». Πρόκειται γιὰ τὸ πολὺ ζεστὸ νερὸ μὲ τὸ ὁποῖο ζεματίζουν τὸ σφαγμένον χοῖρο τὰ Χριστούγεννα, μὲ σκοπὸ νὰ βγάλουν τὶς τρίχες ἀπὸ τὸν ἀχένα του, πού τίς χρησιμοποιοῦν ὕστερα στὴν κατασκευὴ διαφόρων εἰδῶν βουρτσῶν. Ἡ λ. μὲ τὴ σημασία: πολὺ ζεστὸ νερὸ, ἀλλὰ στὸν τύπο τοῦ οὐδετέρου: τὸ θερμὸν εἶναι ἤδη ἀρχαῖα, π.χ. Ἄριστοφ. Νεφέλαι 1044: ὅστις σε θερμῷ φησι λοῦσθαι πρότον οὐκ εἰσείν., πβ. μτγν. σὲ πάπυρο τοῦ 221 π.Χ.: ἐγβεβηκνίας μου ὥστε ζιμήσασθαι, εἰσενέγκας θερμοῦ τὰς ἀρνταίνας κατεσκέδασέν μου καὶ κατέκαυσεν τὴν τε κοιλίαν καὶ τὸν ἀριστερὸν μηρόν... βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, Ἀθήνα 1938, σ. 183, μεσν., π.χ. Προδρ. 3, 107 (ἔκδ. Hesselting-Pernot, 53):

ἄπελθε εἰθθείασε θερμὸν καὶ νύφον τοὺς πατέρας

αὐτόθι 4, 50: (Hesselting-Pernot, 75)

εἰθὲς «ἄς βράση τὸ θερμὸν» λέγει πρὸς τὸ παιδίον του

πβ. ἀκόμω Indogermanische Forschungen 16 (1904) 7, Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐπιχειρίας 1, 195, Ἐρωτόκρι 2, 769 καὶ 4, 363 (ἔκδ. Σ. Ξανθοσούδη).

3. Πβ. κατωτέρω τίς φράσεις: κωντὴ Τοῦρκος (πιπεριά) (σ. 25) καὶ Τοῦρκος μοναχός (ξίδι) (Μέρ. Β).

4. κουρκούτ' τό: τὸ κουρκούτι — πικρασκιάσμα ἀπὸ ἀλεύρι ἀραβοσίτου (καλαμποκιού) καὶ νερό, μὲ τὸ ὁποῖο «ταίζουσι» στὸ Βελβεντό τοὺς χοίρους, πβ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στή λ. κουρκούτι.

5. Πβ. γερμανικά: kerzengerade, βλ. Λεξ. Γερμανοελληνικόν, Α. Γιά ν α ρ η (ἔκδ. Δημητράκου) στή λ.

καθαρὸ τζιάμ': (τζάμι)	πολὺ καθαρὸ	Σουφλί
κακὸς τζίν': <sup>1</sup>	πολὺ κακὸς	Μεσόλογγος (Δ. Μακ.)
καλὸς μάλαμα:	πολὺ καλὸς	συνηθ.
καυτὴ Τοῦρκος:	(ποὺ κοκκινίζει ὅταν θυμῶνῃ)	
	πολὺ καυτὴ (πιπεριά)	Φλώρινα
κίτρινος λεμόνι:	πολὺ κίτρινος	συνηθ. Μελέν. <sup>2</sup>
κίτρινος σαφράν': <sup>3</sup>	» »	Ἕπειρος
κίτρινος φλουρί:	» »	συνηθ. <sup>4</sup>
κόκκινος παπαρούδα: <sup>5</sup>	πολὺ κόκκινος	Μεσσην. (Γαργαλ.)
κόκκινος παπαρούνα:	» »	συνηθ.
κόκκινους παντζιάρ': <sup>6</sup>	» »	Βελβεντό
κόκκινο αἷμα:	» »	συνηθ. <sup>7</sup>

1. τζίν', τό' (πληθ. τὰ τζίνια): τὰ φαντάσματα, τὰ κακὰ πνεύματα, πβ. τουρκ. cin (ἀπὸ τὰ ἀραβικά) = δαίμονας, πνεῦμα ἄυλο (πονηρός, ἔξυπνος ἄντρας, βλ. Π. Η ο η γ - F. I z, A Turkish-English dictionary, Oxford 1958, σ. 57), ἰταλ. genio «κατὰ τοὺς ἔθνικοὺς καλὸν ἢ κακὸν δαιμόνιον, ὅπερ ἐνομιζέτο συνυπάρχον ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ», βλ. Κ. Β α ρ β á τ η, Νέον Λεξικὸν Ἰταλοελληνικόν, ἸΑθῆναι 1892, σ. 258, ἀγγλ. djinn ἢ jinni ἢ jinnee (πληθ. jinn [ἀραβ. ἐν. jinni]) «in english somewhat confused with genie, genius; In the ancient belief of the heathen Arabs, a demon of the wilderness or of savage and deserted places representing the hostile and unsubdued forces of nature», βλ. Webster's New international dictionary of the English language, Springfield, Mass. U.S.A. 1961, σ. 1336.

2. Βλ. Π. Σ π α ν δ ω ν ί δ ο υ, Μελένικος, ἔ. ἀ. σ. 171.

3. σαφράν', τό' τὸ σαφράνι, τουρκ. safran, τὸ φυτὸ κρόκος, βλ. Μ ε λ ι τ ο π ο ὄ λ ο υ, Λεξικὸν Τουρκοελληνικόν, Κων/πόλις 1934, σ. 364, πβ. Λεξ. «Πρωίας» στὴ λ. \*σαφορά «σαφορά, ἢ καὶ ζαφορά, σαφράνι, τὸ καὶ σαφοῖς, ὁ τὸ φυτὸν κρόκος καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ λαμβανομένη χρωστικὴ οὐσία». Στὴν Ἄνδρῳ «σοῦφρανο» τὸ θεῖον. ἔτσι λέγεται καὶ τὸ κίτρινο χρῶμα, βλ. Δ. Π α σ χ á λ η, Ἄνδριακὸν γλωσσάριον ἢ λέξεις καὶ φράσεις ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς κοινῆς ἐν Ἄνδρῳ λαλιᾷς, ἸΑθῆναι 1933, σ. 109.

4. Α. Ἰ ζ α ρ τ ζ á ν ο υ, ἔ. ἀ. σ. 67, φλουρί, τό' τὸ γνωστὸ χρυσοῦ νόμισμα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας. Γιά τὴν ἐτυμολογία ἀπὸ τῆ λατινικῆ λ. florinus βλ. Ν. Ἰ Ἀ ν δ ρ ι ó τ η, Ἐτυμολ. Λεξ. ἔ. ἀ. σ. 67.

5. παπαρούδα, ἢ' ἢ μεγάλη φλόγα, πβ. Βελβ. ἢ bouhouroúta, Σέρβια ἢ habaróúta (λ. ἠχομμ.)

6. παντζιάρ' τό' τὸ κοκκινογούλι (τεῦτλον τὸ ἐρυθρόφυλλον), τουρκ. pancar.

7. Βλ. Ἄνακοίνωση πρώτη τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐπιμέλεια Π. Ν. Π α π α γ ε ω ρ γ í ο υ, ἸΑθῆναι 1912, σ. 13: ἐννέα λέξεων συντακτικὰ δοκίμια (λῆμμα α) - αἷμα «...κατὰ τὸ χρῶμα, «κόκκινος (σὰν τὸ) αἷμα, (κατακόκκινος) Μικ (ΠΙΙ), Σρ. (ΦΚ).. «ἀβγὸ (ἢ καρπούζι ἢ ἄλλο τι) κόκκινο αἷμα,..» Ὅσοτόσο στὴ σημερινῇ ἐκδοσὴ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ στὸ λῆμμα αἷμα οἱ παραπάνω ἐκφράσεις λείπουν. Οἱ συντάσσονται (Π. Ἀ ο ρ ε ν τ ζ á τ ο υ - X. Π α ν -

κόκκινα φωτιά:	πολύ κόκκινα (μάγουλα)	Πόντος (Σάντα) <sup>1</sup>
κόκκινου φουτχιά:	πολύ κόκκινο	Βελβεντό
κουνδός νάνους:	πολύ κοντός	Σέρρες
κουνδός Τζιαπόνος: <sup>2</sup>	» »	Σουφλί
κουφός τρουμπούνιν:	πολύ κουφός	Χίος <sup>3</sup>
κουγιό βούζ <sup>4</sup> (=μπούζι) <sup>4</sup>	πολύ κρύο (νερό κλπ.).	Βελβεντό
κρύο βήσαλο:	» » (πόδι)	Ἄνδρος <sup>5</sup>
κρύο μπουζι <sup>4</sup>	» » (νερό κλπ.)	κοιν.
κρύο πάγος <sup>6</sup>	» »	»
κρύου τάρταρου	» »	Ἡπειρ. <sup>7</sup>
κρύου φιδ <sup>8</sup> :	» »	συνηθ.
κρύου φλέρ <sup>8</sup> :	» »	Καρδίτσα (Καλή Κώμη)
κύριους Ἰγγλέζους:	πολύ εὐγενής	Σέρρες
κύριους τζέντλεμαν <sup>9</sup>	» »	»
λαίμαργους φαγάνα:	πολύ λαίμαργος	»
μαλακό βαμπάκ <sup>8</sup> :	πολύ μαλακό	Σουφλί
μαῦρο κοράκι:	πολύ μαῦρο	συνηθ. <sup>10</sup>

τ ε λ ί δ η ς) ἔγραψαν: «πρὸς δῆλωσιν τοῦ λίαν ἐρυθροῦ χρώματος: ἔγινε ὄλος αἷμα, καρπούζι αἷμα, σάν τοῦ λαγοῦ τὸ αἷμα, κοιν.» Πβ. γερμανικά: blutrot (rot wie Blut).

1. Σ. Λ ι α ν ί δ η, ἔ. ἄ. Ἄρχεῖον Πόντου 23 (1959) 60: τὰ μάγ'λατ ἐένταν κόκκινα φωτιά.

2. Τζιαπόνος, ὁ: τουρκ. Japon = ὁ Ἰάπωνας.

3. Σ. Β ί ο υ, ἔ. ἄ. σ. 82 «ἐπὶ ὑπερβολικῶς κωφοῦ ὅστις οὐδὲ τὸν κρότον τοῦ τρομπονίου δύναται ν' ἀκούσῃ»: τρομπόνι, τό: μεγάλο πνευστό ὄργανο, ἰταλ. trombone = μεγάλη σάλπιγγα.

4. μπουζι (τό;): τουρκ. buz = πάγος, βλ. Ν. Ἄ ν δ ρ ι ὠ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ. ἄ. σ. 155. Γιὰ τῆ φράση βλ. π. χ. διήγημα μὲ τὸν τίτλο «ὁ κρύος μπουζι» στό: Κ. Φ. Σ κ ὁ κ ο υ, Ἑθνικὸν Ἡμερολόγιον 1910, Ἀθῆναι 1910, σ. 112. Πβ. Μ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ί δ η, Ξενηλασία κλπ. ἔ. ἄ. σ. 125.

5. Ι. Β ο γ ι α τ ζ ί δ ο υ, Γλωσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου, Ἄνδρος 1956, τόμ. Β', σ. 50: βήσαλο, τό: μεταγν. βήσαλον, τό: = τοῦβλο, χαλκί βλ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στή λ. βήσαλο, τό. Κατὰ τὸν Ι. Βογιατζίδη (ἔ. ἄ. σ. 50) ἀπὸ τὸ λατιν. bessalis = αὐτὸς ποῦ ἔχει τὰ 2/3, ὁ διμοιριαῖος (πβ. Θησαυρὸν Ε. Σ τ ε φ ἄ ν ο υ σ τ ῆ λ.), βλ. ἐπίσης Γ. Τ. Κ ὄ λ λ ι α, στήν Ἀθηνᾶ 44(1932) 114. Ἐπίσης Μ. Φ ι λ ῆ ν τ α, Γλωσσολογ. 3, 52: besalis laterculus καὶ Vitruv. 5,10 bes(s)ales laterculi, βλ. Thes. ling. Latinae, στή λ. bess'ilis.

6. Πβ. γερμανικά: eiskalt (= kalt wie Eis).

7. Α. Μ π ὄ γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, ἔ. ἄ. σ. 381.

8. φλέρ (τό;): ἴσως ἡ ἀρχ. λ. φρέαρ, πβ. Σ. Κ α ψ ω μ ἔ ν ο υ, Ἰλιέξιος φρέαρ κλπ., στό Λεξικογρ. Δελτίον 1 (1939) 40 κέξ.

9. τζέντλεμαν, ὁ: ἀγγλικά gentleman = ὁ ἀξιοπρεπῆς κύριος.

10. Βλ. στό Περιοδικὸ «Πρῶτο», τεῦχ. Ἰουλίου 1961: «ἐνῶ τὰ μαλλιά του εἶναι πάντοτε μαῦρα κοράκι...»

μαῦρο πίσσα:	»	»	κοιν. <sup>1</sup>
μαῦρον ἀποῦνον: <sup>2</sup>	»	»	Ἴμβρος
μαῦρον δήσαλου: <sup>3</sup>	»	»	Σουφλι
μαῦρον καπνιά: <sup>4</sup>	»	»	Βελβεντό
μαῦρον καραβόπανον:	»	»	Τραπεζούντα
μαῦρο καραμπογιά:	»	»	Κρήτη <sup>5</sup>
μαῦρον κάρβοννον:	»	»	Σέρρες
μαῦρον κατράν' (ἢ κατράμ'): <sup>6</sup>	πολὺ μαῦρο	»	Βελβ. Σέρρες, κ.ά.
μαῦρον τζούτζουρας: <sup>7</sup>	»	»	Μελένικο, Σέρρες
μαῦρους ἀράπ'ς:	πολὺ μαῦρος	»	Σέρρες, Ἀθήναι <sup>8</sup>
μαῦρους π'σσοῦδ':	»	»	Λέσβος <sup>9</sup>
μυστικὸς τάφους:	πολὺ μυστικὸς	»	Σέρρες
ξινὸ ξίδι	πολὺ ξινὸ	»	»
ξινὸ δραπέτσι: <sup>10</sup>	»	»	Ζαγορά, Μάνη, Σάμος κ.ά.

1. Βλ. Λεξικά α) «Π ρ ω ί α ς», β) Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ στὴ λ. πίσσα.

2. ἀποῦνο, τό = τὸ ποῦνο = ἀρχ. προῦνο, μεσ. προῦνον λατιν. prunus, ἀρχ. ἑλλ. προῦνον, πβ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, ἔ. ἀ. σ. 211.

3. δήσαλου, τό = τὸ βήσαλο, γιὰ τὸ ὄποῖο, βλ. ἀνωτέρω, ὑποσ. πβ. τὴ φρ. «τοῦ ψουμι κάρηκι, γίν'κι βήσσαλου» Ἡπειρος, Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, ἔ. ἀ. σ. 76.

4. καπνιά, ἢ αἰθάλη, μουντζούρα ἀπὸ καπνὸ φωτιάς, ἀπὸ καμμένα ξύλα κλπ. βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ. ἀ. σ. 93, πβ. γερμανικά: kohlschwarz (= schwarz wie Kohl).

5. Ν. Κ α ζ α ν τ ζ ά κ η, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ Ἀλέξη Ζορμπᾶ, Ἀθήνα 1959, σ. 36.

6. κατράν', τὸ (καὶ κατράμ') τὸ κατράμι, ἢ ρευστὴ πίσσα, τουρκ. kalran (ἰταλ. catrame), βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, ἔ. ἀ. σ. 98, πβ. γερμ. pechschwarz (= schwarz wie Pech).

7. τζούτζουρας (ἢ ζούζουρος) «βομβοῦν ἔντομον, κύνθαρος, βάβουλας», βλ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, στὴ λ. ζούζουρας.

8. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀράπης, ό.

9. Σ. Ἀ ν α γ ν ώ σ τ ο υ, Λεσβιακά, ἔ. ἀ. σ. 137· π'σσοῦδ' τό = \*πισσοῦδι, τό ὑποκορ. τῆς λ. πίσσα.

10. Βλ. Ἀθηνᾶ 30 (1919) [Λεξικογραφ. Ἀρχεῖον] σ. 32, ὅπου ἡ ἐργασία τοῦ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἑτυμολογικά: «ξινὸ δραπέτσι, λέγουσιν ἐν Ζαγορᾷ... πᾶν τὸ λίαν δριμύ καὶ ἰσχυρῶς ὄξινον, χρῶνται δὲ μάλιστα τῇ φράσει ἐπὶ ὄξους ἢ ὀμφάκων...». Μὲ τὴν ἴδια σημασία ἀλλὰ μὲ διαφορετικοὺς τύπους εἶναι ἡ λ. δραπέτσι σὲ χρῆσιν σὲ πολλὰ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα, βλ. Ἀθηνᾶ 1 (1889) 507, Ε. Μ π ο υ ν τ ώ ν α, Μελέτη, ἔ. ἀ. σ. 83, Ρ. Κ ρ ε τ σ χ m e r, Der lesbische Dial. ἔ. ἀ. σ. 442. Στὸ Βελβεντὸ μὲ τὸν τύπο δρασπέτ' χρησιμοποιεῖται ὅπως καὶ ἄλλες (βλ. κατωτέρω Μέρ. Β.) μόνον σ' αὐτὴ τῇ φράσει ξ'νὸ δρασπέτ' ἢ καὶ χωρὶς τὸ ἐπίθετο ξ'νὸ μὲ τὴν ἴδια σημασία: πολὺ ξινὸ. Στὴ Σιάτιστα καὶ Μεσσηνία λέγεται τετραπέτσι ἴσως ἀπὸ τὸ τετοῦ τετραπέρατος, τετράπαχος κλπ., ὅπου τὸ τετρά- δηλώνει ἐπίταση. Στὴν Κε-

ξινό τετραπέτσι	πολύ ξινό	Μεσσηνία
ξινό τραπέτσι	» »	Κεφαλληνία
ξινό δρασπέτ'	» »	Βελβεντό
ξινό τραπέλα	» »	Μεσσηνία
ξινόσ αστραπή: <sup>1</sup>	πολύ ξινόσ	Σουφλι
ξινό μπαρούτ': <sup>2</sup>	πολύ ξερό	Μεσόλογγος (Δ. Μακεδ.)
όλοκίγκατος νιάτα:	πολύ κόκκινος, ύγιγς	Θράκη <sup>3</sup>
όμουρφους κούκλα:	πολύ όμορφος	Σουφλι
πικρό δηλητήριο:	πολύ πικρό	συνηθ. <sup>4</sup>
πικρός κινίνο:	πολύ πικρός (καφέσ)	συνηθ. <sup>5</sup>
πικρό λεβόρ':	πολύ πικρό	Πόντος (Κοτύωρα) <sup>6</sup>
πικρό λούβερη:	» »	Εύβοια <sup>7</sup>
πικρό φαρμάκι:	» »	κοιν. <sup>8</sup>
πράσινος χολή:	πολύ πράσινος, γλωμός	κοιν., Σουφλι κ.ά.
πράσινου ζίνα: <sup>9</sup>	πολύ πράσινο	Βελβεντό

φαλλονιά είδαμε λέγουν: ξινό τραπέτσι, ένώ στό Μελένικο ξινό ρασπέτι, στό Τρίκερι (Βόλου) θραπέτσ', στην "Ήπειρο τραπέτσ' (βλ. Ε. Μ π ό γ κ α, Τά γλωσσικά ιδιώματα τής Ήπείρου, Ήωάννινα 1963, σ. 392). Στή Μεσσην. (Γαργ.) τραπέλα.

Γιά τήν έτυμολογία τής λ. από τό δραπέτης (οίνος) βλ. 'Αθηνά 30 (1919) [Λεξικογρ. 'Αρχ.] 32. Πβ. και Δ. Π α σ χ ά λ η, 'Ανδριακόν Γλωσσάριον, έ. ά. σ. 50 «δραπέτης: τό δριμύτατον όξος, καθώς και πάν τό πολύ ξινόν έδώδιμον ή καρπόσ», καθώς και Ν. 'Α ν δ ρ ι ώ τ η, 'Έτυμολ. Λεξ. έ. ά. σ. 56.

1. αστραπή, ή' ίσως παρετυμολογικά από τόν τύπο τραπέτσι > ά-τραπέτσι > άτραπ-ή > άστραπή.

2. μπαρούτ', τό' τό μπαρούτι, ή πυρίτις, τουρκ. barut <έλλ. πυρίτις.

3. Π. Π α π α χ ρ ι σ τ ο δ ο ύ λ ο υ, Θρακικές ήθολογραφίες, 'Αθηνά Γ', 109' όλοκίγκατος, από τά επίθετα : όλος και κνηκίτος (άρχ. κνηκός) = πού έχει τό χρώμα τής κνήκον (άρχ. ή κνήκος = είδος φυτού)' νιάτα τά' ή νεότητα, οί νέοι άνθρωποι, δηλ. σάν τά νιάτα πού είναι όλοκόκκινα από ύγεία, πβ. άλλαχ. νιάτα! = τρέλα!

4. Πβ. ραδίκια πικρά δηλητήριο. 'Από ύπότιτλο στην 'Ελληνική, στό κινηματογραφικό έργο: «Οί 7 Σαμουράι».

5. Βλ. π.χ. 'Εφημερίδα «Τά Νέα» 5 Αύγούστου 1965, σ. τελευταία.

6. 'Αρχείον Πόντου 7 (1937) 135, όπου ή φράση εξηγείται: πικρό σάν έλλέβορος. 'Ο φοιτητής κ. Κηρυκόπουλος με πληροφορεί ότι τώρα, στόν Τετράλοφο Κοζάνης, χρησιμοποιούν τή φράση: πικρά λοβέρια για φρούτα, χόρτα κλπ. (οί γονείς του κατάγονται από τήν Τραπεζούντα).

7. Σ. Κ α ρ α τ ζ ά, 'Αρχαιοπινή και άλλα τινά τοπωνύμια έν Εύβοία, στην 'Αθηνά 50 (1940) 244. 'Ο Κ. γράφει πώς ή λούβερη είναι «χόρτον άειθαλές, όπερ, τρώγοντα τά ζώα άποθνήσκουν» και σχετίζει σωστά τή λ. με τήν άρχαία έλλέβορος, ό.

8. Α. Τ ζ α ρ τ ζ ά ν ο υ, έ. ά. σ. 67, Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ στην λ. φαρμάκι, Γ. Τ α ρ σ ο ύ λ η, Μωραίτικα τραγούδια, 'Αθηνά 1944, σ. 75, Μ. Λ ι ο υ δ ά κ η, Λαογραφικά Κρήτης, τόμ. Α' Μαντινάδες, 'Αθηνά (1936), σ. 139, Ε. Σ τ α μ α τ ι ά - δ ο υ, Σαμιακά, Σάμος 1887, σ. 126, 440, Μακεδονικά 3 (1953 - 1955) 418 κλπ.

9. ζίνα ή' πρόκειται για τό έντομο ό χρυσοκάνθαρος (άρχ. μηλολόθη) κοινώς

πυκνὸ βούρτσα: <sup>1</sup>	πολὺ πυκνὸ	Βελβεντό
πυκνὸς ρ’μάν’: <sup>2</sup>	πολὺ πυκνὸς	Σουφλί
σκληρὸ πέτρα:	πολὺ σκληρὸ	Βελβεντό, Σέρρες
στιγνὸ καρκάλ’: <sup>3</sup>	πολὺ στεγνὸ, ξηρότατο	Βελβεντό
συνιπής Ἰγγλέζους:	πολὺ συνεπής	Σέρρες
τρούπιους κόσκινου:	πολὺ τρούπιος	Σουφλί, Σέρρες κ.ά.
τρούπιον ταντέλα:	πολὺ τρούπιο	Σουφλί
ὄγρὸς βλ. ᾄγρὸς καὶ ὄγρὸς		
χουνδροὺς βαρέλ’:	πολὺ χοντρὸς	Σέρρες
ψακὸς φαρκάκι:	πολὺ πικρὸς	Ἰμβρος <sup>4</sup>
ψηλὴ στέκα: <sup>5</sup>	πολὺ ψηλὴ	Σέρρες
ψηλὸς τηλεγραφοῦ(ς)λου:	πολὺ ψηλὸς	»

χρυσομαμούνα ἢ μπούμπουλα. Ζίνα τὸ ὄνόμασαν στὸ Μεσαίωνα τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν ἤχο ποὺ ἔκανε ὅταν, καθὼς τὸ αἰχμαλώτιζαν, γιὰ νὰ παίξουν, τὸ ἔδεναν μὲ μὰ κλωστή καὶ ὕστερα τὸ ἄφηναν νὰ πετάξῃ: (Πβ. τὸ δημοτικὸ τραγούδι :

ζίνα ζίνα μου μικρούλα τὰ χρυσά σου τὰ φτερά  
σὺ τὴν ἀνοιξὴ μᾶς φέρεις καὶ λουλούδια τρυφερά

Καταφύγι Δυτ. Μακεδονίας, ἀπαγγελία κ. Ἑλένης Γκατζάρα). Σήμερα στὸν Πόντο, Μελένικο καὶ Χίο λέγεται ζίνα (ζήνα), ἀλλοῦ ζοῦνα καὶ ζοῦνος, βλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ἀθῆναι 1948, Α', Ι σ. 165, Κ. Ἰ μ ἄ ν τ ο υ, Χιακὰ Χρονικά, ἀνάτυπο, τεύχ. 6 (1926) σ. 27.

1. βούρτσα, ἢ μον. βύρτσα, ἢ ἀρχ. βύρσα, ἢ βλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ στὴν Ἀθηνᾶ 59 (1955) 181, πβ. καὶ Λουκιανοῦ, Λεξιφάνης, 2: «σὺ δέ, ὦ παῖ, σπλεγγίδα μοι καὶ βύρσα ν καὶ φασόνια καὶ ῥύμματα ναυστολεῖν ἐς τὸ βαλανεῖον κομίζειν». Ὁ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η ς, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ. ἀ. σ. 38, ἀπὸ τὸ προβηγικανὸ brossa, ἀρχ. γερμ. burstja.

2. ρ’μάν’, τό: τὸ ὀρμάνι, τὸ ρουμάνι, τὸ δάσος, τουρκ. orman, βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η ς, Λεξ. ἔ. ἀ. σ. 217, στὴ λ. ρουμάνι.

3. καρκάλ’, τό: χρησιμοποιεῖται στὸ Βελβεντό μόνον στὴ φράση αὐτὴ, ἢ καὶ χωρὶς τὸ ἐπίθετο, μὲ τὴν ἴδια σημασία: πολὺ ξερὸ, πβ. καὶ κατωτ. (σ. 47) τὴ φρ. τῆς Ἀγιάσου: ξιρὸς κα(ρ)κάτσ. Ὑπάρχει καὶ τὸ ρῆμα καρκαλιάζου μὲ τὴ σημασία ξηραίνομαι πολὺ, γίνομαι καρκάλι (γιὰ ψωμί κτθ.), πβ. τὴ συγγενῆ φρ. τῆς Κρήτης: ἐκαρκάγιασε τὸ ψωμί = ξεράθηκε (Ἀθηνᾶ 29 [1917], Λεξικογρ. Ἀρχ. σ. 101). Καρκάλι εἶναι νομίζω τὸ ὑποκοριστικὸ τῆς λ. κάρχαλο(ν), ποὺ εἶναι νεώτερος τύπος τῆς λ. κάκαρον (πβ. καὶ τοὺς τύπους κάκαρον καὶ κάκαρον = κρανίον, (Ἀθηνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 99). Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ χωρίο τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Παρεκβολαί, 1796, 56: «Ζάκυνθον δὲ ὑλήεντα συνήθως λέγει, κραναὴν δὲ πατρίδα Ἰθάκην, ὃ δηλοῖ τὴν τραχεῖαν. Ὅθεν μέχρι καὶ νῦν τινες τῶν μὴ κατὰ γλῶτταν λογάδα ὀμιλούντων τὴν ἄπληρον γῆν ξηρὰ ν εἶναι φασιν ὡς τὸ κἀκαρον, ὃ κρανίον ἐκεῖνοι νοοῦσιν», πβ. Ἀθηνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 100. Σ. Ἀ ν α γ ν ὡ σ τ ο υ, Λεσβιακὰ, ἔ. ἀ. σ. 95.

4. Βλ. κατωτέρω Μέρ. Β.

5. στέκα, ἢ ἡ «ράβδος» ποὺ χρησιμοποιεῖται στὸ παιχνίδι «μπιλιάρδο», ἰταλ. stecca, βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η ς, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ. ἀ. σ. 239.

ώραία ἄστροι:	πολὺ ὠραία	Ἄρκαδία <sup>1</sup>
ὠραία ἄστρο:	» »	συνηθ. <sup>2</sup>

β) τὸ ἐπίθετο ἐπιτάσσεται :

γάλα ἄσπρους:	πολὺ ἄσπρος	Μελένικο <sup>3</sup>
βελούτο <sup>4</sup> μαῦρο:	πολὺ μαῦρο	Ἄθῆναι <sup>5</sup>
λεμόνι κίτρινος:	πολὺ κίτρινος	Μελένικο <sup>6</sup>
τηγάνι μαῦρους:	πολὺ μαῦρος	Μελένικο <sup>7</sup>
φῶς φανερό:	πολὺ φανερό	κοιν. <sup>8</sup>
χουλή πράσινου:	πολὺ πράσινο	Κοζάνη <sup>9</sup>

Ἐπίσης μερικές ἐκφράσεις τῆς προηγούμενης κατηγορίας χρησιμοποιοῦνται πολλές φορές καὶ μὲ ἐπιτασσόμενο τὸ ἐπίθετο, ὅπως π.χ. ἡ φράση: βαρὺς κούτσουρου<sup>10</sup>, γλυκὸ μέλι<sup>11</sup>, ἀρμυρὸ τσιτσέλι<sup>12</sup>, ξινὸ δραπέτσι<sup>13</sup> οἱ ὁποῖες λέγονται καὶ κούτσουρου βαρὺς, μέλ' γλυκὸ, τσιτσέλ' ἀρμυρὸ, τραπέτσ' ξινό<sup>14</sup>.

γ) ἐπίθετο + ἐπανάληψη τοῦ οὐσιαστικοῦ :

Πολλές φορές τὸ οὐσιαστικὸ πού ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίθετο στὴν ἐκφραση ἐπαναλαμβάνεται, π.χ.

ἄσπρο γάλα γάλα:	πολὺ ἄσπρο	Μεσσηνία (Γαργαλ.)
------------------	------------	--------------------

1. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀστροί, τό' πβ. αὐτόθι : αὐτὸς εἶναι ἄστρο (= ὠραιότατος), Τριφυλ.

2. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄστρο, τό.

3. Π. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ ο υ , Μελένικος ἔ. ἀ. σ. 164.

4. βελούτο, τό' τὸ βελούδο, εἶδος χνουδωτοῦ ὑφάσματος πολυτελείας.

5. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βελούδο, τό, ὅπου ἡ φράση ἐξηγεῖται «βαθὸ μέλαν».

6. Π. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ ο υ , Μελένικος, ἔ. ἀ., σ. 171.

7. Αὐτόθι, σ. 177, πβ. κατωτέρω Μέρ. Β.

8. Βλ. Λεξικογραφικὸν Δελτίον 5 (1950) 50, πβ. ἐπίσης τὴ γνωστὴ φράση : φῶς φανάρι ἢ ὁποῖα δὲν ἀνήκει στίς ἐκφράσεις Β (κατωτέρω Μέρ. Β), γιατί καὶ τὰ δυὸ οὐσιαστικά ἔχουν μεταφορικὴ σημασία. Κατὰ τὴ γνώμη μου πρόκειται γιὰ συμφυρμὸ τῶν ἐκφράσεων φῶς φανερό καὶ \*φανερό φανάρι, πβ. καὶ W. H a v e r s, Handbuch der erklärenden Syntax, Heidelberg 1931, σ. 87. Ἐνάλογη ἐκφραση ἔχουμε στὰ Γερμανικά : sonnenklar : = klar wie die Sonne (σαφές σὰν τὸν ἥλιο).

9. Ἐφημερίδα «Δυτικὴ Μακεδονία» Κοζάνης, 2 Σεπτεμβρίου 1963, σ. 1.

10. Στὸ Βελβεντό, βλ. ἀνωτέρω σ. 22.

11. Π. χ. στή Γέρμα, βλ. Χ ρ. Γ ε ω ρ γ ἰ ο υ , Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Κατορίας, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 125: «τοῦ πιπὸν' εἶναι μέλ' γλυκὸ», στήν Ἁγιάσο (Λέσβου) κλπ.

12. βλ. ἀνωτέρω, σ. 21.

13. βλ. ἀνωτέρω, σ. 27.

14. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσικά ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, ἔ. ἀ. σ. 392.

δ) ἐπίθετο + δύο οὐσιαστικά :

Σπάνια περίπτωση εἶναι ὅταν, μετὰ τὸ ἐπίθετο, ἀκολουθοῦν κατὰ παράταξιν ἀντὶ ἑνῶν δύο συνώνυμα οὐσιαστικά, π.χ.

πρικεᾶ σφάκα<sup>1</sup> ροζογάλι<sup>2</sup> πολύ πικρὰ (ραδίκια) Κρήτη<sup>3</sup>

Ἴσως νὰ πρόκειται ἐδῶ γιὰ συμπύκνωση δύο παλαιότερων ἐκφράσεων τοῦ προηγουμένου τύπου, δηλαδὴ *πρικεᾶ σφάκα καὶ πρικεᾶ ροζογάλι*, πβ. τὶς φράσεις: *τὰ ραδίκια ἦσανε πρικεᾶ σὰ δὴ σφάκα*, Κρήτη<sup>4</sup> καὶ *τὰ πικραμύγδαλα εἶναι πρικεᾶ σὰ δὲ ροζογάλι* Κρήτη<sup>5</sup>.

ε) Ἑκφραση:

*βίτσα γιμάτου*: πολύ γεμάτο, ὑπερπλήρες Εὐβοία<sup>6</sup>  
 ὅπου *βίτσα* εἶναι ἡ «ξυλίνη στεφάνη βαρελλίου», εἶναι ἀναλογικὸς σχηματισμὸς καὶ προήλθε ἀπὸ τὴ φρ. *μέχρι τὴ βίτσα*, βλ. παρακάτω σ. 43 κ.ἐξ. (ἐκφράσεις  $A_2$  καὶ κυρίως  $A_3$ )

ς) Προέλευση τῶν ἐκφράσεων  $A_1$

Μετὰ τὴν παράθεση τῶν παραδειγμάτων, ἂν θελήσουμε τώρα νὰ ἐξετάσουμε ποιά εἶναι ἡ προέλευση τοῦ σχηματισμοῦ τους, παρατηροῦμε ὅτι οἱ ἐκφράσεις αὐτές, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὴν αὐθόρμητη λαϊκὴ γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς<sup>7</sup>, προέρχονται φανερὰ ἀπὸ πληρέστερες<sup>8</sup> ἐκφρά-

1. *σφάκα*, ἢ ἡ ροδοδάφνη, ἢ πικροδάφνη, Γ. Παγκάλου, ἔ. ἀ. τόμ. 3, σ. 492.

2. *ροζογάλι*, τό: (ἰταλ. *rosa* = ρόδο καὶ ἑλλην. *γάλα*): ὁ γαλακτώδης χυμὸς τῆς πικροδάφνης (ροδοδάφνης), ἢ ροδοδάφνη, βλ. Γ. Παγκάλου, ἔ. ἀ. τόμ. 3, σ. 355.

3. Γ. Παγκάλου, ἔ. ἀ. τόμ. 3, σ. 492.

4. Αὐτόθι, τόμ. 3, σ. 492.

5. Αὐτόθι, τόμ. 3, σ. 355.

6. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βίτσα*, ἢ, 5, β.

7. Βλ. W. Havers, ἔ. ἀ. σ. 39. πβ. σ. 133. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσικὴ ἔ. ἀ. σ. 240. Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ὕφος καὶ τὰ προβλήματα τοῦ στὴ γλῶσσα μας, Γράμματα 5 (1944) 29-30. Τοῦ Ἰδίου, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ ὕφους, Γράμματα 9 (1945) 134.

8. Φυσικά, ὅπως ξέρομε, ἡ τέλεια λογικὴ ἐκφραση δὲν εἶναι πάντα ἡ πρωταρχικὴ (βλ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσ. ἔ. ἀ. σ. 273, Ι. Θ. Κακριδῆ, Νέα Ἑστία 40 [1946] 927), ἐδῶ ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ἔχομε ἀπ' τὴ μιὰ παλιὰ μαρτυρία τῆς τελειότερης ἐκφράσεως ("Ὀμηρος) κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ἑλλειψὴ σύγχρονης ἀτελέστερης, δὲν εἶναι τυχαῖο, ἀλλὰ συνηγορεῖ στὴν ἀποψη πὼς πρῶτα ἦταν σὲ χρῆσιν οἱ ἐκφράσεις μὲ τὸ *σάν*. "Ἄλλωστε, τὶς ἐκφράσεις χωρὶς *σάν* τὶς ἀγνοοῦν καὶ οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ποὺ πραγματεύτηκαν καὶ ἔγραψαν περὶ ὕφους (Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, Δημήτριος, Ἑρμογένης, Λογγίνος κλπ.), πβ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), ἔ. ἀ. σ. 184.



σεις, όπου είχαμε παρομοίωση που δηλώνονταν με τὸ σάν<sup>1</sup> καὶ όπου τὸ οὐσιαστικὸ τὸ ὁποῖο προσφέρεται γιὰ τὴν παρομοίωση εἶναι συγκριμένο καὶ μάλιστα, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, παρμένο ἀπὸ τὴ φύση<sup>2</sup>. Τέτοιου εἴδους παρομοιώσεις σώθηκαν στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας ἑλληνικὰ κείμενα. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ἐκφράσεων με σάν θὰ τὸ ὀνομάσουμε ἐκφράσεις Α'. Θ' ἀναφέρω ἓνα ἀρχαιότατο παράδειγμα. Εἶναι ὁ ὁμηρικὸς στίχος:

ὡς δ' ὄτ' ἀπὸ σκοπιῆς εἶδεν νέφος αἰπόλος ἀνὴρ  
ἐρχόμενον κατὰ πόντον ὑπὸ Ζεφύροιο ἰωῆς·  
τῷ δὲ τ' ἀνευθεν ἐόντι μελάαντερον ἢ ὕτε πίσσα  
φαίνεται ἰὸν κατὰ πόντον... Ἰλ. Δ. 275 κέξ.

Στὴν ὁμηρικὴ ἐκφραση μελάντερον ἢ ὕτε πίσσα ἀντιστοιχεῖ ἡ νεοελληνικὴ μαῦρο πίσσα (ἢ κατὰμαυρο πίσσα). Οἱ μεταφραστὲς βέβαια, μεταφράζοντας πιστότερα, δὲν θέλουν νὰ παραλείψουν καὶ τὸ ὁμοιοματικὸ ἢ ὕτε (=σάν) καὶ ἀποδίνουν τὴν ἐκφραση με τὸ μελανὸ σάν τὴν πίσσα<sup>3</sup>. Ἄλλοι πάλι, ὅσο κι' ἂν ἡ ἀπόδοση τοῦ τύπου μελάντερον με συγκριτικὴ σημασία γεννᾷ συντακτικὴ δυσκολία<sup>4</sup>, μεταφράζουν πῶς μαῦρο, σάν τὴν πίσσα, πού δὲν εἶναι πάντως γνήσια νεοελληνικὴ ἐκφραση<sup>5</sup>.

1. Με τὸ σάν ἐννοοῦμε φυσικὰ ἐδῶ καὶ κάθε ἄλλο ὁμοιοματικὸ σύνδεσμο, ἀρχαῖο καὶ νέο, ὅπως ἦντε, ὡσεὶ, ὡσάν, ὡς, δίκην, ὡσπερ κλπ.

2. [Μ. Τριανταφυλλίδης], Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), ἔ. ἀ. σ. 184, «... Γιὰ νὰ πούμε πῶς χτυπητὰ καὶ ἐκφραστικὰ πῶς κάτι εἶναι πολὺ μαῦρο λέμε με μιὰ εἰκόνα: ἦταν μαῦρο σάν πίσσα, σάν κάρβουνο, καὶ ἔπειτα παραλείποντας τὸ μόριο σάν: ἦταν μαῦρο πίσσα, κάρβουνο...».

3. Βλ. ἸΙ Ἰλιάδα, μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν Ἀλεξ. Παλάλη, Λίβερπουλ 1904, σ. 70: καὶ σάν τὴν πίσσα μελανό... Ἀλεξ. Παλάλη, μαλλιαροῦ, Ἰλιάδα, Λίβερπουλ 1917, σ. 66: σάν πίσσα μελανό... Πβ. Homère, Iliade, Odyssée, Iliade traduction, introduction et notes de Robert Flacelière, 1955, σ. 145: «noir comme la poix».

4. Πβ. Εὐσταθίου, Παρεκβολαί, 472: «τὸ δὲ μελάντερον ἢ ὕτε πίσσα, ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ μέλαν κατὰ τὴν πίσσαν, οὐ γὰρ εἶχεν εἰπεῖν τι πίσσης μελάντερον...». Ὀμήρου Ἰλιάς, ἐκδοθεῖσα μετὰ σχολίων ὑπὸ Γ. Μιστριώτου, Ἀθήναι 1895, σ. 294, ὑποσ. 5: «ἐν ᾧ προηγείται τὸ συγκριτικὸν μελάντερον, ἔπεται τὸ ὁμοιοματικὸν ἢ ὕτε, ὅπερ παρέχει οὐχὶ μικρὰν δυσκολίαν... Ὁ ποιητὴς δὲν θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ νέφος ἦτο μελάντερον τῆς πίσσης, ἀλλὰ μέλαν ὡς πίσσα...». Γιὰ τὸ ὅτι ὁ τύπος μελάντερον ἰσοῦται με τὸ θετικὸ μέλαν βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Μέρος Β', Μορφολογία (παραδόσεις), σ. 40. Β. Καλογεῖρα, Συμβολὴ εἰς τὴν διαβάθμιση τοῦ ἐπιθέτου τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Χρονικὰ τοῦ Πειρ. Σχ. Π. Θ. 9 (1955) σ. 20. Πβ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα, Ἀθήναι 1930, σ. 118.

5. Βλ. Ὀμήρου Ἰλιάδα, μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδῆ, Ἀθήναι 1955: πῶς μαῦρο, σάν τὴν πίσσα... Πβ. The Iliad of Homer, done into

Ἀπὸ τέτοιες ἐκφράσεις ὕστερα, σιγὰ σιγὰ, μὲ παράλειψη τοῦ *σάν*<sup>1</sup> πρέπει νὰ προῆλθαν οἱ ἀντίστοιχες χωρὶς τὸ *σάν*, ὅπως δηλαδὴ ἀπὸ τῆ *μέλας ἢ ὅτε πίσσα προῆλθε ἢ σημερινὴ μαῦρος πίσσα*, βλ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελλ. Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), ἔ. ἀ. σ. 184.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς παραλείψεως μιᾶς (ἢ περισσοτέρων λέξεων), ὥστε νὰ εἶναι μιὰ πρόταση γραμματικῶς σωστὴ, ὀνομάστηκε ἤδη ἀπὸ τοὺς πρῶτους Ἑλληνες γραμματικούς *ἔλλειψις*<sup>2</sup>. Τονίσαμε παραπάνω ὅτι πρόκειται γιὰ ἐκφράσεις κυρίως τοῦ προφορικοῦ λόγου. («Ἐν τῷ προφορικῷ τῆς συνηθείας λόγῳ» γράφει ὁ Γ. Χατζιδάκις, «ἐμφανίζονται πολὺ πλείονες ἀφορμαὶ ἐλλείψεως ἢ ἐν τῷ γραπτῷ»<sup>3</sup>. Πῶς καὶ γιὰ ἐξίτητον ἢ παράλειψη τοῦ *σάν*; Τὴν παράλειψη τοῦ *σάν* μποροῦμε νομίζω νὰ τὴν ἀποδώσουμε καὶ σὲ ἄλλες ἕως αἰτίες ἀλλὰ καὶ στὸ γνωστὸ γενικὸ γλωσσικὸ νόμο τῆς λιγότερης προσπάθειας, γιὰ οἰκονομία δυνάμεων<sup>4</sup>, καθὼς καὶ στὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ σκέπτεται περισσότερα ἀπ' ὅσα λέγει καὶ νὰ σχηματίζῃ εἰκόνες, χωρὶς νὰ «περνᾶ» ἀπὸ τὴν παρομοίωση<sup>5</sup>. Ἄλλωστε ἡ συντομία ἀνήκει στὴν τεχνικὴ τοῦ ὕφους καὶ τῆς καλολογίας, ἢ ὅποια δὲν λείπει ἀπὸ τίς γνήσιες λαϊκὲς ἐκφράσεις καὶ γενικὰ ἀπὸ τὰ λαϊκὰ δημιουργήματα τοῦ λόγου (δημοτικὸ τραγούδι, παροιμίαι κλπ.). «Ἔστι γὰρ καὶ ἀποφθεγματικὸν ἢ βραχύτης καὶ γνωμολογικὸν καὶ σοφώτερον τὸ ἐν ὀλίγῳ πολλὴν διάνοιαν ἠθοροῖσθαι, καθάπερ ἐν τοῖς

---

English prose by A. Lang, W. Leaf and E. Muers, London 1927, 72 «ever blacker, even as pitch». Homère, *Iliade* traduction française par V. Magnien, Paris 1930, 166 «plus noir, comme de la poix». Ὁ Κ ο ρ α ῆ ς (σχόλια στὸν Πλούταρχο, Παρίσιοι 1801, τόμος Β', σ. 386) παραβάλλει τὴ σύνταξη ἐνὸς χωρίου τοῦ Πλουτάρχου (οὐδενὶ μᾶλλον... ὡς σοί...) μὲ τὸ ὁμηρικὸ *μελάντερον, ἢ ὅτε πίσσα* καὶ μὲ μερικὰ νεοελληνικὰ παραδείγματα, ὅπως :

*ἄλλη καμμιά ὁμορφότερη δὲν ἦταν σάν ἐκεῖνη*

ὅπου τὸ «σάν» μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ διαφορετικὰ, π. χ. μὲ τὸ: ἀπὸ ἢ ὅπως.

1. Πβ. Γ. Θ ω μ ὀ π ο υ λ ο υ, Γλωσσικὴ Ἀνθολογία, Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Τέχνη καὶ Ζωὴ* ἀρ. 1, Ὀχτώβρης 1943. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, Ἀθηνᾶ 37 (1925) 179.

2. Βλ. π. χ. Ἀθήναιο 14, 644α, Ἀπολλώνιο Δύσκολο, Περὶ συντάξεως 117,19. Τὸν ἑλληνικὸ ὄρο τὸν πῆραν καὶ οἱ εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Στὴ Γερμανικὴ π. χ. εἶναι *Ellipse*, στὴ Γαλλικὴ *ellipse*, στὴν ἀγγλικὴ *ellipsis*, στὴν Ἰταλικὴ *ellisse* (ἢ *ellissi*).

3. Γ. Χατζιδάκις, Γενικὴ Γλωσσικὴ, Ἀθήναι 1915, σ. 276.

4. W. Havers, ἔ. ἀ., σ. 162, ὅπου καὶ τὰ λόγια τοῦ Jespersen: «Beweglichkeitsrücksichten üben auf alle Gebiete der Sprachentwicklung einen bedeutenden Einfluss aus».

5. C. h. Bally, *Précis de stylistique*, Genève 1905, 103: «...si nous formons spontanément des images sans passer par la comparaison, c'est que le procédé est devenu "automatique", et que l'analogie a créé des types de formations qui dispensent d'exprimer le terme intermédiaire».

σπέρμασιν δένδρων ἕλων δυνάμεις»<sup>1</sup>. «Ἡ αἰτία τῆς ἐλλείψεως» γράφουν οἱ R. Kühner καὶ B. Gerth «βρίσκειται στὴν προσπάθεια τῆς γλώσσας ν' ἀποδώσῃ καὶ τυπολογικὰ τὴν ἐνότητα ποῦ ἀποτελοῦν οἱ σχέσεις τῶν λέξεων μιᾶς προτάσεως ἢ μιᾶ σύνθετη πρόταση καὶ νὰ χαρίσῃ στὴν εἰκόνα αὐτὴ βραχύτητα, δύναμη καὶ ζωηρότητα»<sup>2</sup>.

Τὴν παράλειψη τοῦ σάν στὶς ἐκφράσεις Α<sub>1</sub>, ποῦ εἶδαμε, τὴν πιστοποιοῦν νομίζω πολλὰ νεοελληνικὰ παραδείγματα, ὅπου ἀντίστοιχα σ' αὐτὲς ἔχουμε ἄλλες ὁμοιες μὲ τὸ σάν. Ἴδου μερικά:

ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Α<sub>1</sub>

## ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Α'

ἄσπρου γάλα	: ἄσπρο σάν τὸ γάλα <sup>3</sup> , ἄσπρο ἀνδὶ γὰ (=σὰ γάλα) <sup>4</sup>
ἄσπρον χιόν'	: ἄσπρον ὡσάν χιόνιν <sup>5</sup>
ἄσπρου χαρτί	: βλ. σ. 22, ὑποσ. 5 καὶ ἄσπρα σὰ τὰ χαρτιά <sup>6</sup>
βαρὸν μουλόβ'	: σὰ μουλόβ' βαρὸν <sup>7</sup>
γλυκὸ μέλι	: γλυκὸς ὡς τὸ μέλι <sup>8</sup>
ἴσιου λαμπάδα	: (εἶχε τὸ μπόι) σὰ λαμπάδα <sup>9</sup>

1. Δημητρίου, Περὶ ἐρμηνείας (περὶ ὕφους), Ἄρχαϊον κείμενον-Εἰσαγωγή-Μετάφρασις-Σημειώσεις II. Α ε κ α τ σ ἄ, Ἀθήναι 1939, τόμ. I, σ. 46.

2. R. Kühner-B. Gerth, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache, Hannover und Leipzig 1904, II, 558.

3. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. γάλα, τὸ «ἐπὶ πράγματος λευκοτάτου». Ἡ παρομοίωση αὐτὴ φαίνεται πὼς εἶναι ἀρχαιότατη ἀν κρίνομε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σὲ ἀρχαῖες γλώσσες ἡ ἔννοια γάλα καὶ ἡ ἔννοια λευκός (ἄσπρος) ἀποδόθηκαν μὲ τὴν ἴδια λέξη, βλ. H. Günter, Grundfrage der Sprachwissenschaft, Leipzig 1925, σ. 68. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἐπιθετικὲς ἔννοιες πολλοὶ πρωτόγονοὶ λαοὶ τὶς ἀποδίδουν μὲ παρομοιώσεις, ὅπως οἱ Τασμάνιοι π.χ. τὸ σκληρὸς μὲ τὸ σὰ μιὰ πέτρα, τὸ κυκλικὸς μὲ τὸ σάν τὸ φεγγάρι κλπ., βλ. I. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax, II, σ. 56.

4. Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων, Ἀθήνα 1951, σ. 67. Πβ. καὶ Ὀρακικά 2 (1929) 230/231. Μ. Αἰοῦ δάκη ἔ. ἀ. σ. 19. Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961. Ε. Σταματιάδης, Σαμιακά, ἔ. ἀ. σ. 298. Κρητικά 1 (1933) 195.

5. Διγενῆς Ἀκρίτας, ἔκδ. Π. Κλονάρου, Ἀθήναι 1941, σ. 205 στ. 3736. Λαογραφία 9 (1926) 394. Πβ. Ἀρχ. Ὀρακ. Ὀησαυροῦ 9 (1942/43) 190. Ὀρακικά 2 (1929) 192 καὶ 4 (1953) 244. Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, ἔ. ἀ. σ. 261. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά, ἔ. ἀ. σ. 461. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Καρπαθιακά δημοτικὰ ἄσματα, Κων/πολις 1913, σ. 67.

6. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ἔ. ἀ. σ. 73.

7. Ὀρακικά 3 (1932) 349, πβ. Π. Παπαζαφειροπούλου, Περιουαγωγή, ἔ. ἀ. σ. 312.

8. Μόσχου, Λεμωνάριον 2992 Α/Β «ἔλαβεν εἰς τὰ δύο λεπτὰ θερμία, καὶ ἔφαγεν καὶ διαβεβαιώσατο κατὰ τοῦ θεοῦ, λέγουσα, ὅτι γλυκέα ἦσαν ὡς τὸ μέλι.»

9. Ὀρακικά 3 (1932) 272, 273.

κίτρινος λεμόνι	: κίτρινος σὰν τὸ λεμόνι <sup>1</sup>
κόκκινου αἵμα	: (παπαρούνα) κόκκινη σὰν αἷμα <sup>2</sup>
κόκκινου φουτιᾶ	: κόκκινη σὰν τὴ φουτιᾶ <sup>3</sup>
κόκκινα φωτῖαν	: ὀλοκόκκινον ἄμον φωτῖαν <sup>4</sup>
πικρὸ φαρμάκι	: (δάκρια) πικρὰ σὰν φαρμάκι <sup>5</sup>
ώραία ἄστρο	: ὠραῖος σὰν τὸ ἄστρο <sup>6</sup>

Στὸ δίστιχο:

*Δὲν τρώ' τῆς θειᾶς μου τὸ βυζί, τ' ἔναι πικρὸ φαρμάκι  
μὰ θέλω τῆς μανούλας μου, πῶναι γλυκὸ σὰν μέλι<sup>7</sup>*

ἡ ἀντιστοιχία στὶς ἐκφράσεις πικρὸ φαρμάκι χωρὶς σὰν καὶ γλυκὸ σὰν μέλι μὲ σὰν εἶναι φανερὴ. Πβ. καὶ τὸ δίστιχο:

*Ἔχει τὰ μάτια παρδαλά, τὰ φρούδια της γραμμένα  
τὰ μάγουλα τριαντάφυλλα, τὸ πρόσωπο σὰν μῆλο<sup>8</sup>*

ὅπου στὰ δυὸ ἐπίθετα τοῦ πρώτου στίχου ἀντιστοιχοῦν ἓνα οὐσιαστικὸ στὴ θέση ὑπερθέσεως καὶ μιὰ ἔκφραση μὲ σὰν.

Ἄλλες σχετικὲς ἐκφράσεις μὲ σὰν βλ. π.χ. *Ι. Θ. Κ α κ ρ ι δ ῆ*, Λεξικογραφικὲς συμβολές, ἔ. ἀ. σ. 149, *Ν. Π ε τ α λ ᾶ*, Ἰδιωτικὸν τῆς Θεραϊκῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1876, σ. 53.

### ζ) Παρατηρήσεις: **Ι. Ἡ παρομοίωση**

Πρὶν προχωρήσουμε εἶναι σκόπιμο νομίζω νὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ πῶς ὁ ὑπερθετικός βαθμὸς ἐκφράζεται μὲ τὴν παρομοίωση. Τί εἶναι ἐκεῖνο πού μὲ τὴν παρομοίωση ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ μεταβαίνει στὸ ἐπίθετο καὶ πῶς ἡ παρομοίωση ἀποδίδει σ' αὐτὸ (στὸ ἐπίθετο) τὴν ὑπέρθεση.

Εἶναι γνωστὸ πῶς ἡ παρομοίωση γενικὰ ἐξυπηρετεῖ χίλιους δυὸ σκοποὺς μέσα στὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο, π.χ. στολίζει τὴ διήγηση, διακόπτει τὴ μονοτονία, δίνει παραστατικὴτητα, τονώνει ἢ διπλα-

1. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ᾶ κ ο υ, στή λ. κίτρινος, πβ. *Μ. Λ ι ο υ δ ᾶ κ η*, ἔ. ἀ. σ. 231, *Μ. Μ ι χ α η λ ῖ δ ο υ - Ν ο υ ᾶ ρ ο υ*, Καρπαθακά δημ. ἄσμ., ἔ. ἀ. σ. 39.

2. Ἄπὸ σημερινὸ ἑλαφρὸ ἑλληνικὸ τραγούδι.

3. Ἄρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ 9 (1942/43) 190.

4. *Σ. Λ ι α ν ῖ δ η*, ἔ. ἀ. Ἀρχεῖον Πόντου 23 (1959) 63.

5. *Ψ υ χ ᾶ ρ η*, Τὸ ταξίδι μου, Ἀθήνα 1955<sup>4</sup>, σ. 136, πβ. *Ε. Σ τ α μ α τ ι ᾶ - δ ο υ*, Σαμιακά, ἔ. ἀ. σ. 467.

6. Ἱστορικὸ Λεξ. στή λ. ἄστρο, β.

7. *Γ. Τ α ρ σ ο ὕ λ η*, Μωραίτικα τραγούδια, ἔ. ἀ. σ. 75.

8. Ἐταιρία ὁ Ἑλληνισμός, Ἐθνικὰ ἄσματα τῆς Ἑλλάδος 1453-1821, Ἀθήναι 1896, σ. 50.

σιάζει τή δράση, διαφωτίζει τήν κύρια διήγηση κλπ. Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως, εἶπαν πῶς ἡ παρομοίωση, μέ τὸ νὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ τή φύση, ὅπου δὲν ὑπάρχει συμπτωματικότητα ἀλλὰ αὐστηρή νομοτέλεια, καταξιώνει τή διήγηση<sup>1</sup>.

Δὲν χρειάζεται γιὰ τήν ὥρα νὰ κινηθοῦμε μέσα στὸ δαίδαλο τῶν περιπτώσεων πού μπορεῖ νὰ προσφέρει ἡ παρομοίωση. Ἡ μορφή, τὸ εἶδος, τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, ἡ γεύση, ἡ μυρωδιά κλπ. ἐνὸς πράγματος μπορεῖ νὰ συγκριθῇ καὶ νὰ παρομοιασθῇ μέ χίλια δυὸ πράγματα, πού μᾶς προσφέρει ἡ φύση. Ὑπάρχουν ὅμως περιπτώσεις ὅπου φαίνεται καθαρὰ πῶς ἡ παρομοίωση ἀντικαθιστᾷ τὸ ἐπίθετο. Λέμε π.γ. *πρόσωπο σὰ φεγγάρι* ἀντὶ νὰ ποῦμε *στρογγυλὸ πρόσωπο ἢ φωνὴ σὰν τοῦ μετάλλου* ἀντὶ νὰ ποῦμε *μεταλλικὴ φωνή ἢ χροῶμα σὰν τοῦ κόκκου* ἀντὶ νὰ ποῦμε *κόκκινο χροῶμα* κλπ.

Ὅταν ὅμως ἡ ιδιότητα κάποιου πράγματος ὀρισθῇ πιά μέ ἓνα ἐπιθέτο, ὅταν δηλαδὴ ποῦμε γιὰ ἓνα πράγμα πῶς εἶναι ὁμοιομορφοῦς στὴ μορφή του, πράσινο στὸ χροῶμα του, κυκλικὸ στὸ σχῆμα του, γλυκὸ στὴ γεύση του, εὐωδιαστὸ στὴ μυρωδιά κλπ., τότε ἡ παρομοίωση πού θὰ ἀκολουθῆσῃ καὶ πού θὰ εἶναι σχετικὴ μέ τήν ἴδια ιδιότητα πού ἀπέδωσε ἤδη τὸ ἐπίθετο, ποῖον εἰδικὸ σκοπὸ ἐξυπηρετεῖ; Ἡ ἀπάντηση εἶναι νομίζω φανερή. Ἡ παρομοίωση ἐδῶ — ἐκτὸς ἀπὸ τὸν καθολικὸ σκοπὸ πού εἶπαμε, ὅτι δηλαδὴ κάνει τήν εἰκόνα πιὸ παραστατικὴ<sup>2</sup>, παίρνοντας τὰ παραδείγματα τῆς ἀπὸ τή φύση — ἀντικαθιστᾷ τις καταλήξεις τῶν παραθετικῶν τοῦ ἐπιθέτου καὶ εἴτε προσδιορίζει ἀκριβέστερα τις τυχόν βαθμίδες του (τοὺς βαθμοὺς τοῦ ἐπιθέτου) εἴτε τονίζει, ἐξαιρεῖ τήν ιδιότητα πού δηλώνει τὸ ἐπίθετο, στὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ βαθμὸ (*Elativum*), σὲ περίπτωση πού ἡ ιδιότητα αὐτὴ γιὰ διαφόρους λόγους ἔχει ἀτονήσει. Ἀκριβῶς αὐτὸ συμβαίνει καὶ στίς ἐκφράσεις πού μᾶς ἀπασχολοῦν. Θέλοντας ἡ λαϊκὴ γλώσσα νὰ ἐκφράσῃ τὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ βαθμὸ ὀρισμένων ἐπιθέτων, δὲν ἀρκεῖται στίς φτωχὲς καὶ φθαρμένες ἀπὸ τὴ μακροχρόνια χρῆση καταλήξεις *-τατος, -(ι)στος* κλπ., ἀλλὰ προτιμᾷ τὸ πιὸ ζωντανὸ καὶ πιὸ παραστατικὸ μέσο πού διαθέτει, τὴν παρομοίωση. Ἡ ἐκφραστικὴ δύναμή της, τόσο στὸν γραπτὸ ὅσο καὶ στὸν προφορικὸ λόγο, ὅπου προστίθεται καὶ τὸ ὕφος, ὁ ιδιαίτερος τονισμὸς, τὸ χροῶμα, εἶναι καταπληκτικὰ πολὺπλευρη.

Ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου σὲ μιὰ καὶ μόνο ἀπὸ τις ἐκφράσεις τοῦ εἶδους πού μᾶς ἀπασχολεῖ, τονίζονται περισσότερο ἀπὸ μιὰ ιδιότητες,

1. Ι. Θ. Κ α κ ρ ι δ ῆ, Ἡ ὁμηρικὴ παρομοίωση, Ἀνατύπωση ἀπὸ τὴ Νέα Ἐστία τευχ. 360, σ. 266-273, Ἀθήνα 1942, σ. 5.

2. Π.β. Μ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ῖ δ η, Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴ Μέση Παιδεία, βιβλίο τοῦ μαθητῆ, Ἀθήνα 1958<sup>2</sup>, σ. 29.

πράγμα πού με τὴν φτωχή, ὅπως εἶπαμε, κατάληξη -τάτος θὰ ἦταν ἀδύνατο. Ἄς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα: "Ὅταν παρομοιάζουμε κάποιο πράγμα με τὸ βαμπάκι, π.χ. (κορμάκι) κάτασπρο σὰν τὸ βαμβάκι<sup>1</sup>, τότε στὴν περίπτωση αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ λευκοῦ (ἄσπρου), τονίζεται καὶ ἡ ιδιότητα τοῦ μαλακοῦ, πού εἶναι κοινὲς ιδιότητες στὰ οὐσιαστικά κορμάκι καὶ βαμβάκι. Στὴν ἔκφραση δόντια μαργαριτάρια εἶναι φανερό πὼς δὲν τονίζεται μόνο ἡ ιδιότητα τοῦ λευκοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ σκληροῦ, πού εἶναι πάλι κοινὲς ιδιότητες στὰ δύο οὐσιαστικά<sup>2</sup>. Στὴν παρομοίωση: πράσινο σὰ χολὴ τονίζονται οἱ ιδιότητες τοῦ πράσινου καὶ τοῦ πικροῦ. Παρομοιάζοντας ἓνα πράγμα με τὴν ἀχτίδα, θέλουμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ πράγμα αὐτὸ εἶναι λευκότατο καὶ καθαρότατο<sup>3</sup>. Μὲ τὸ χαλάζι παρομοιάζουν οἱ γυναῖκες ἐπίσης τὰ πολὺ ἄσπρα καὶ πολὺ καθαρὰ φρεσκοπλυμένα ρούχα<sup>4</sup>. Μὲ τὸ κρέινο τονίζουμε τὸ λευκὸ καὶ τὸ λεπτό<sup>5</sup>, με τὸ ποῦπουλο τὸ ἐλαφρὸ καὶ τὸ μαλακό, με τὸ φεγγάρι (π.χ. πρόσωπο σὰ φεγγάρι) τὸ στρογγυλὸ καὶ τὸ φωτεινὸ, με τὸ βόλο<sup>6</sup> τὸν πολὺ κοντὸ καὶ χοντρὸ ἄνθρωπο. Στὸ δημοτικὸ στίχο:

πολλοὶ μαῦροι μᾶς ἔρχονται, μαῦροι σὰν καλιακούδια<sup>7</sup>

ἡ λ. καλιακούδια δηλώνει τὸ πολὺ μαῦρο καὶ τὸ πλῆθος (τοὺς πολλοὺς).

Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ παρομοίωση φυσικὰ εἶναι γνωστὴ καὶ σὲ ἄλλες γλωσσες. Γιὰ τὴ Γερμανικὴ ὁ μακαρίτης καθηγητῆς μου στὸ Μόναχο F. S o m m e r ἔγραψε: «Wenn ich etwa im Dunkeln einen harten, glatten und auffallend k a l t e n Gegenstand berühre und mein Inneres daraufhin den Ruf "brr! Eis" formt, also zur sprachlichen Gestalt eines Substantivs als des "gegenständlichen Trägers bestimmter Erlebniswerte" greift, so kommt es mir gerade so viel und so wenig auf die Gestaltung der Idee des Gegenstandes an, als wenn ich "kalt" ausrufe. Besteht der Unterschied hier nicht vielleicht im wesentlichen doch darin, dass sich bei "brr! Eis!" der Niederschlag m e h r e r e r E i n d r ü c k e, bei "brr! kalt!" der

1. Θρακικά 2 (1929) 422.

2. Γιὰ τὶς ἐκφράσεις αὐτές, ὅπου ἔχουμε παράταξη δύο οὐσιαστικῶν βλ. Μέρ. Β.

3. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀχτίνα, I, β.

4. Πβ. ἀνωτέρω σ. 22.

5. Πβ. τὸ μεσν. ὡς κρέινον ἄσπρον καὶ λευκόν, ψιλὸν καὶ μυρισμένον, Διγ. Ἰλκρ. Α. 4494 ἐκδ. Κ α λ ο ν ἄ ρ ο υ, ἔ. ἄ., σ. 246.

6. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. βόλος Α, β, Β, I.

7. D. P e t r o p o u l o s, ἔ. ἄ. σ. 60.

eines einzigen Eindrucks nach aussen wendet?»<sup>1</sup>. "Όσο ξέρω, όμως, στην περίπτωση αυτή που λέμε Eis! δὲν σημαίνει ἀπλῶς kalt ἀλλὰ ἐπίσης zu kalt καὶ στὰ Γερμανικά.

Μιλήσαμε γιὰ τὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ ιδιαίτερα γιὰ τὸν καθημερινὸ προφορικὸ λόγιο, καὶ εἶδαμε πῶς οἱ ἐκφράσεις τοῦ τύπου *πικρὸ φαρυμάκι* ποὺ γνωρίσαμε ἀνήκουν πρὸς πολὺ στὸν τελευταῖο. Τώρα, τόσο αὐτὸς ὁ τρόπος ὅσο καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς ποὺ δηλώνουν τὴν ἀπόλυτη ὑπέρθηση, ἐπιδέχονται πολλὰς φορὰς δευτέρα ἢ καὶ περισσότερα ἐπιτατικά. Ἔτσι ἔχουμε μιὰ ποικιλία ἐκφράσεων, στὴν ὁποία ὁδήγησε ἡ προσπάθεια τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως νὰ δηλώσῃ θεωρητικὰ μὲ τὸν πρὸς τέλει τρόπο τὴν ἀπόλυτη ὑπέρθηση, ὅπου ἡ ιδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ, ποὺ ἐκφράζει τὸ ἐπίθετο, νὰ εἶναι σὲ τόσο βαθμὸς μεγάλῃ, ὥστε νὰ λιγοστεύῃ τὴν πιθανότητα καὶ νὰ μὴν ἀφήνῃ περιθώριο νὰ βρεθῇ κάτι ἄλλο ποὺ νὰ ἔχῃ τὴν ιδιότητα αὐτῆ, ἔστω καὶ σὲ λίγο πρὸ μεγαλύτερο βαθμὸς. Παράδειγμα: εἶδαμε στὴν ἀρχὴ τὶς νεοελληνικὰς κοινὰς ἐκφράσεις, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποδίδεται ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικός: *δροσερώτατος, καταγάλανος, πολὺ μεγάλος*. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ δευτέρα ἐπίταση εἶναι σπάνια. Στὴ δευτέρα καὶ τρίτη ὅμως πολὺ συχνή, π.χ. *κάτασπρο ἀλλὰ καὶ κάτασπρο σὰν τὸ χιόνι*<sup>2</sup>, *κάτασπρη ἀλλὰ καὶ κατάσπρη σὰ χαρτί*<sup>3</sup>, *κατακίτρινοι ἀλλὰ καὶ κατακίτρινοι σὰν τὰ λεμόνια*<sup>4</sup>, *κατάλευκη ἀλλὰ καὶ κατάλευκη σὰν χιόνι*<sup>5</sup>, *πολὺ ἄσπρο ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ ἄσπρο καὶ πάρα πάρα πολὺ ἄσπρο*, κλπ<sup>6</sup>. Στὴν τάση αὐτῇ ὀφείλονται καὶ οἱ ἐκφράσεις *ἀσπρότερο κ' ἀπ' τὸ χιόνι* (πβ. ἀρχ. ἑλλ. *λευκότεροι χιόνος* Ἰλ. Κ 437), *πρὸ ἄσπρο κ' ἀπ' τὸ χιόνι* κλπ. Θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι ἔχουμε ἔδῳ ἓνα εἶδος ἐπιτάσεως τοῦ ὑπερθετικοῦ, στὴν πραγματικότητα ὅμως οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς δὲν σημαίνουν παρὰ ὅ,τι καὶ οἱ ὑπόλοιποι *ἄσπρο χιόνι, ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι*, δηλαδὴ πολὺ ἄσπρο. Καὶ ὁ λόγος τῆς προσπάθειας αὐτῆς, νὰ ἀνανεώνεται συνεχῶς ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ μὲ ἐπακόλουθο τὴν ποικιλία τους, εἶναι νομίζω καὶ τὸ γεγονός ὅτι, σὲ ὁρισμένες ἐκφράσεις, ἀπὸνεῖ ἡ ὑπερθετικὴ ἔννοια, ἐξαιτίας τῆς συχνῆς καθημερινῆς χρήσεως (πβ. κατωτέ-

1. F. S o m m e r, Zum attributiven Adjektivum, München 1928, σ. 4.

2. Πβ. Α. Κ α ρ κ α β ῆ τ σ α, Λόγια τῆς πλώρης, ἐκδ. Γ. Κολλάρου, σ. 213, (*πίπα*) *μαύρη-κατάμαυρη σὰν ἔβενος*, βλ. καὶ Λουκιανού, Περὶ τοῦ μὴ βραδῶς πιστεῖν διαβολῇ, 5: *γύναιον ἐς ὑπερβολὴν πάγκαλον*.

3. Κ. Π α σ α γ ι ἄ ν ν η, Μανιὰτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928, σ. 64.

4. Ἐφημερίδα «Τὰ Νέα», Ἀθήναι 28-1-1961 (Δ. Ψ' α θ ἄ ς).

5. Π. Β λ α σ τ ο ὦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθήναι 1893, σ. 139.

6. Πβ. τὰ ἀρχαῖα ἐπιρρ. *ὑπεράγαν, ὑπερλίαν*, καὶ τὴ φράση *ἄγαν λίαν*, βλ. καὶ Β. Κ α λ ο γ ε ρ ἄ, ἔ. ἄ. σ. 52 καὶ 57.

ρῶ Μέρ. Β.). Καὶ τὸ συμπέρασμα βγαίνει μόνο του, ὅτι δηλ. ἡ ποικιλία καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀνανεώσεως καὶ ἀντικαταστάσεως μᾶς δίνει καὶ τὸ μέτρο τῆς ἐκφραστικῆς δυνάμεως τῆς γλώσσας μας καὶ ἀντικατοπτρίζει τὸ ὕψος καὶ τὸ βαθμὸ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ πού τὴ μιλεῖ.

Τὸ γεγονός ὅτι στὶς νεοελληνικὲς ἐκφράσεις τοῦ τύπου *πικρὸς (σάν) φαρμάκι*, ἡ παρομοίωση ἀποβλέπει κυρίως στὸ νὰ δηλώσῃ τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου, τὸ παρατήρησε ἤδη ὁ Ch. Bally σὲ ἀνάλογο εἶδος παρομοιώσεως μὲ *σάν*=*comme*, στὴ γαλλικὴ γλώσσα: «*la forme, γράφει ὁ Bally, frappe plus que le sens; l'effet est surtout intensif, ce sont presque de types de superlatifs: sourd comme un pot, beau comme le jour...*»<sup>1</sup>.

Ὁ κ. Ν. Ἀνδριώτης, μιλώντας γιὰ τὶς ἴδιες ἐκφράσεις στὴ γλώσσα μας, γράφει: «Ἡ γλώσσα ἡ φυσικὴ, καὶ περισσότερο ἡ λογοτεχνικὴ, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μιὰ ιδιότητα στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ, δὲν περιορίζεται στὰ γραμματικὰ μέσα, δηλ. τὶς καταλήξεις τῶν ὑπερθετικῶν. π.χ. ὠραιότατος ἢ (στὰ νεοελληνικὰ) ὁ πιὸ καλός, ὁ καλύτερος, ὁ πιὸ καλύτερος, ἀλλὰ καταφεύγει στὴ σύγκριση μὲ τὸ πράγμα ἢ τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο πού μέσα στὴ φύση ἢ στὴν ἱστορία συγκεντρώνει στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ τὴν ιδιότητα γιὰ τὴν ὁποία πρόκειται. Καθὼς ἄσπρος *σάν* τὸ χιόνι, γλυκὸς *σάν* τὸ μέλι σημαίνουν πολὺ ἄσπρος, πολὺ γλυκός, ἔτσι καὶ πιὸ ἄσπρος ἀπὸ τὸ χιόνι, πιὸ γλυκός ἀπὸ τὸ μέλι σημαίνουν τὰ γνωρίσματα τοῦ ἄσπρου καὶ τοῦ γλυκοῦ σὲ βαθμὸ ἀσύγκριτα ψηλὸ»<sup>2</sup>.

Πολὺ σωστὰ λοιπὸν καὶ ὁ Γ. Πάγκαλος, παραθέτοντας τοὺς περιφραστικούς τρόπους τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ στὸ ἰδίωμα τῆς Κρήτης, ἀναφέρει στὴν κατηγορία αὐτὴ τόσο τὴν παρομοίωση ἐπιθέτου καὶ οὐσιαστικοῦ μὲ τὸ *σά*, ὅσο καὶ τὶς ἐκφράσεις πού προέρχονται ἀπ' αὐτὴν χωρὶς τὸ *σά*<sup>3</sup>.

Ὡστε λοιπὸν στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς μὲ τὸ *σάν* (Λ') ἀπ' ὅπου προῆλθαν οἱ ἐκφράσεις χωρὶς *σάν* (Λ), ἡ σύγκριση ὁμοιότητος δὲν εἶναι ἀπόλυτη, δὲν εἶναι δηλ. ταυτότητα ἀντικειμένων ἀλλὰ ιδιοτήτων — ὅπως ἄλλωστε δείχνει ἡ παρουσία τοῦ ἐπιθέτου — οἱ ὁποῖες στὸ συγκρινόμενο ἀντικείμενο βρίσκονται σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ καὶ εἶναι χαρακτηριστικὰ γνωστές. Ἄν π.χ. στὴ σύγκριση: *λιανὴ σάν τὸ καλάμι τοῦ στίχου τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ*:

1. Ch. Bally, ἔ. ἀ. σ. 105.

2. Ν. Ἀνδριώτης, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ, ἔ. ἀ. σ. 268 - 9.

3. Γ. Παγκαλίου, ἔ. ἀ. σ. 279.



πὼς μέ 'καμ' ἢ γι-ἀγάπη ντου λιανή σάν τὸ καλίμι<sup>1</sup>

πάρουμε τὴ σύγκριση ὁμοιότητας κατὰ λέξη, θὰ ἦταν ἀστεῖο, νὰ πιστέψουμε πὼς ἡ κοπέλα αὐτοῦ τοῦ τραγουδιοῦ ἔγινε λεπτή, ὅπως ἀκριβῶς τὸ καλίμι. Ἡ μεταφορική ἔννοια: πολλὴ λεπτή, πολλὴ ἀδύνατη εἶναι φανερή.

Τὸ ἴδιο ἀστεῖο εἶναι νὰ θεωρήσουμε τὴ φράση: ἴσον βεργὶν στὸ μεσαιωνικὸ στίχο:

τὸ σῶμα σου τὸ εὐγενικὸν ἴσον βεργὶν τὸ ποῖκε,

ποῦ εἶδαμε<sup>2</sup>, ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸς μὲ τὴν ἔννοια: ποῖκε τὸ εὐγενικὸν σῶμα μία ἴσια βέργα, ἓνα ἴσιο βεργὶ καὶ ἔχι ἴσον (σάν) βεργὶν = ἴσιο σὰ βεργί, πολλὸ ἴσιο, ὅπως εἶναι σωστό.

## II. Τὸ νέο συντακτικὸ σχῆμα

Ἄς δοῦμε τώρα σὲ ποιοὺ συντακτικὸ σχῆμα ὑπάγονται οἱ ἐκφράσεις Α, καὶ πῶς πρέπει νὰ τὶς ὀνομάσουμε.

Ὁ Α. Τζάρτζανος ὀνομάζει τὴν παρομοίωση ρήματος καὶ οὐσιαστικοῦ χωρὶς τὸ σάν, π.χ. ἔτρεχε μελίσι ὁ λαὸς (=σάν μελίσι), ποτάμι τρέχει ἢ ἀγάπη (=σάν ποτάμι), «παρομοιαστικὸ κατηγορούμενο»<sup>3</sup>, τὴν παρομοίωση πάλι οὐσιαστικοῦ μὲ οὐσιαστικὸ χωρὶς τὸ σάν (βλ. κατωτέρω Μέρ. Β.), π.χ. ζώνη ὀλόχρουση φορεῖ σὲ δαχτυλίδι μέση (=σάν δαχτυλίδι, κατὰ τὸν Τζάρτζανο), «εἰκονικὴ παρομοίωση»<sup>4</sup>. Ἐπειτα, σὲ ὑποσημείωση τῆς ἴδιας σελίδας<sup>5</sup>, προσθέτει: «προκειμένου γιὰ παρομοίωση ἓνα οὐσιαστικὸν μπορεῖ νὰ ἀκολουθῆ ὡς π α ρ α θ ε τ ι κ ὸ ς π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ὸ ς καὶ ἐνὸς ἐπιθέτου ἢ μιᾶς ἐπιθετικῆς μετοχῆς..» καὶ ἐξηγεῖ τὴ φράση: *κίτρινος φλουρὶ ἀπλῶς μὲ τὸ «σάν φλουρὶ»*<sup>6</sup>.

1. Μ. Λιουδάκη, Μαντινάδες, ἔ. ἀ. σ. 91.

2. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 20.

3. Α. Τζάρτζανου, ἔ. ἀ. σ. 43. Παρομοίωση χωρὶς σάν ἔχουμε ἐπίσης καὶ σὲ παράθεση ρήματος (ἢ ρημάτων) μὲ ρῆμα, τὰ ὅποια προσδιορίζουν μιὰ ὀλόκληρη πρόταση. Τὸ εἶδος αὐτὸ ὁ F. Dornseiff τὸ βρίσκει στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση (κυρίως στὸν Πίνδαρο) καὶ τὸ ὀνομάζει Vergleich ohne wie δηλαδὴ παρομοίωση ἢ σύγκριση — ὁ γερμανικὸς ὅρος ἐκφράζει καὶ τὶς δυὸ ἑλληνικὲς ἔννοιες — χωρὶς σάν, βλ. F. Dornseiff, Pindars Stil, Berlin 1921, 97. Ἀνάλογη σύνταξις ὑπάρχει καὶ στὴ νεοελληνικὴ δημοτικὴ ποίηση, βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Δυὸ μελετήματα, Γράμματα 8 (1945) 262 κέξ.

4. Α. Τζάρτζανου, ἔ. ἀ. σ. 67.

5. Αὐτόθι, σ. 67.

6. Πβ. καὶ Μ. Οἰκονόμου, Θ.ρ. Σταύρου καὶ Μ. Τριανταφυλ-

Ἐδῶ ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ μιὰ παρένθεση: Νομίζω πὼς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς παραθέσεως εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν κανονικὴν παράθεση ὅπως τὴ διατύπωσε ὁ Α. Γζάρτζανος (ξ. ἀ. σ. 57). Ἔχω τὴ γνώμη πὼς τὰ παραδείγματα: *τὴν πάει σ' ἓνα σπῆτι παλάτι, βγαίνει ἓνας δράκοντας θεοῖο, ἀνήκουν στὴν παράγραφο 34 (σ. 65) καὶ ὄχι στὴν παράγραφο 28 (σ. 57). Γιατὶ ἡ κανονικὴ παράθεση ἢ ἐπεξήγηση εἶναι συνήθως ἔναρθη, π.χ. ὁ Γεωργιάδης ὁ καθηγητὴς, οἱ κλέφτες τ' ἀπαντήσανε οἱ Κολοκοτρωναῖοι κλπ. Οἱ παραθέσεις ὅμως, ὅπως *σπῆτι παλάτι, δράκοντας θεοῖο* καθὼς καὶ οἱ παραθέσεις *ἓνα καλαθάκι σταφύλια, τρεῖς πλεξίδες σκόρδα* κλπ. (σ. 65) ἔχουν διαφορετικὴ προέλευση — ἀπὸ παρομοίωση (π.χ. *σὰν παλάτι*, πβ. κατωτέρω Μέρ. Β.) ἢ ἀπὸ ἀντικατάσταση τῆς ἀρχαίας γενικῆς μὲ ἄλλη πτώση<sup>1</sup>, π.χ. *ἓνα καλάθι σταφυλιῶν* κλπ. (πβ. κατωτέρω<sup>2</sup> τὶς ἀνάλογες ἐκφράσεις στὸ Β. Μέρ. Β.) — ἄρα δηλώνουν ἄλλες συντακτικὲς σχέσεις. Στὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς) τοῦ Ο.Ε.Σ.Β. [τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη], ἡ ἐκφραση *μαῦρο πίσσα* θεωρεῖται μεταφορὰ μαζὶ μὲ τὴν ἐκφραση *πικρὸ φαρμάκι καὶ μαλλιά μετὰξι* (γιὰ τὴν τελευταία δὲς κατωτέρω Μέρ. Β.) καθὼς καὶ μαζὶ μὲ τὶς ἐκφράσεις *φάνηκε λιοντάρι καὶ ἔγινε τσίρος* (γιὰ τὶς ὁποῖες ἐπίσης δὲς κατωτέρω στὶς ἐκφράσεις Γ, Μέρ. Β.).*

Καὶ τώρα ἄς ἔλθουμε πάλι στὶς ἐκφράσεις Α. Ὅπως καὶ στὴν κανονικὴ παρομοίωση δηλώνεται κι' ἐδῶ ὅτι ἓνα οὐσιαστικὸ (πρόσωπο ἢ πράγμα) ἔχει σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐπιθέτου, μὲ τὸ ὁποῖο προσδιορίζεται, σὲ ὅσο μεγάλο βαθμὸ ὑπάρχει ἡ ιδιότητα αὐτὴ καὶ στὸ συγκεκριμένο οὐσιαστικὸ ποὺ χρησιμοποιοεῖται σὰν ἀντικείμενο συγκρίσεως.

Γεννιέται ὅμως τώρα τὸ ζήτημα: τί ἔχουμε στὶς ἐκφράσεις αὐτές; Πῶς θὰ ὀνομάσουμε τὸ καινούργιο σχῆμα, τὴ φαινομενικὴ παράταξη ἐπιθέτου καὶ οὐσιαστικοῦ; παρομοίωση<sup>3</sup> ἢ μεταφορὰ;

λίδη, Ἡ Γλώσσα μου, Θεσσαλονίκη 1961 (Ἀνατύπωση), σ. 177, ὅπου στὶς παρατηρήσεις τους γιὰ τὸ στίχο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: *φαρμάκι τὸ μολύβι κι' ἡ λιβωματιά ἐπεξηγοῦν: φαρμάκι: πικρὸ σὰ φαρμάκι.*

1. Ἡ σύνταξη μὲ αἰτιατικὴ, τὴν ὁποία πῆρε καὶ ἡ Βουλγαρικὴ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικά, εἶναι κιάλας Μεσαιωνικὴ, π.χ. *καὶ λίτραν μίαν ἔλαιον Προδρομ.* 2,200, πβ. Ν. Ἀνδριώτη, *Τὰ βουλγαρικὰ στοιχεῖα*, ξ. ἀ. σ. 97.

2. Ἡ παρομοίωση στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ὀνομάζεται *εἰκὼν*, βλ. Γ. Χατζιδάκι, *Γενικὴ Γλωσσική*, ξ. ἀ. σ. 249: «περὶ τῶν εἰκόνων παρατηροῦμεν συντόμως ὅτι κατὰ τὴν χρῆσιν αὐτῶν μετριάζεται πῶς ἢ μεταφορὰ διὰ τῆς προσθήκης καταλλήλου γλωσσικοῦ μορίου ἢ ὅλης φράσεως, πβ. Ἀριστοτέλους Ῥητορικὴ III, 4, 1406β *ὅταν μὲν γάρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλεῦ ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν, εἰκὼν ἐστίν, ὅταν δὲ λέων ἐπόρουσεν μεταφορὰν... ἐστὶ γάρ ἡ εἰκὼν μεταφορὰ διαφύρουσα προθέσει...».*

Ἄς δοῦμε πρῶτα ἓνα παράδειγμα. Για νὰ δηλωθῆ π.χ. ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι πάρα πολὺ πικρὴ (πικρότατη), ἔγινε φυσικὰ πρῶτα ἡ σκέψη:<sup>1</sup> ἡ ἀγάπη εἶναι τόσο (πολὺ) πικρὴ, ὅσο (πολὺ) πικρὸ εἶναι καὶ τὸ φαρμάκι, ποὺ δηλώθηκε στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν παρομοίωση: ἡ ἀγάπη εἶναι πικρὴ σὰν φαρμάκι. Ἡ ἴδια τώρα φράση, μὲ τὴν παράλειψη τοῦ σάν, ἔγινε: ἡ ἀγάπη εἶναι πικρὴ φαρμάκι ἢ ὁποῖα ἐκφράζει πάλι, ἐντονώτερα ἴσως— σάν καινούργια, ἄρα πιὸ δυνατὴ ἔκφραση— τὸ ἴδιο νόημα, δηλαδή, ὅπως γράφει ὁ Γ. Χατζιδάκις, «τὸ νέον λεγόμενον οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ παλαιὸν μετερρυθμισμένον»<sup>2</sup>. Μιὰ ποὺ λείπει λοιπὸν τώρα τὸ παρομοιαστικὸ σάν, πρέπει νὰ ἔχουμε ἐδῶ μεταφορὰ, μᾶς ἐμποδίζει ὅμως τὸ ἐπίθετο, τὸ ὁποῖο μᾶς φέρνει ἄθελα στὸ νοῦ τὴν παρομοίωση, ποὺ ὑπῆρχε προηγουμένως μὲ τὸ σάν.

Ἔτσι τὸν τύπο αὐτὸν τῆς ἐκφράσεως, ποὺ εἶναι ἓνα μεταβατικὸ στάδιο μεταξὺ παρομοιώσεως καὶ μεταφορᾶς, μποροῦμε νομίζω νὰ τὸν ὀνομάσουμε εἴτε, ἀκολουθώντας τὸν F. Dornseiff (βλ. ἄνωτέρω, σ. 40), παρομοίωση χωρὶς σάν, εἴτε ἀτελεῖ μεταφορὰ, εἴτε ἀκόμα καὶ βραχυλογικὴ παρομοίωση.

Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ὅρος εἶναι γνωστὸς στὴ Λατινικὴ σάν *comparatio compendiaria sive decurtata* καὶ στὴ Γερμανικὴ σάν *abgekürzte Vergleichung*, βλ. W. Havers, ἔ. ἀ. σ. 165. Ὁ Havers ἀναφέρει ἓνα γνωστὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, Ἰλιάδ. Ρ 51: *αἵματι οἱ δέοντο κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοίαι* (ἀντὶ φυσικὰ *ταῖς κόμαις τῶν Χαρίτων*). Καὶ ἐδῶ ἔχω τὴ γνώμη πὼς ἡ παρομοίωση ἐξυπηρετεῖ τὴν ὑπέρθεση. Θέλει δηλ. νὰ δηλώσῃ ὁ ποιητής: *ὠραιότατες κόμες*. Ὁ H. Hatzfeld ὀνομάζει *verkürzter Vergleich* ἓνα ἄλλο ὀρισμένο εἶδος (ἀπλῆς) μεταφορᾶς, π.χ. «griech. γερμανὸς Kranich wurde nach der Ähnlichkeit mit dem Kranich, die Hebemaschine benannt. Derselbe Bedeutungswandel liegt beim deutschen Kran, beim frz. grue vor»<sup>3</sup>. Τότε ὅμως θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε ἔτσι καὶ κάθε μεταφορὰ γενικότερα. Πράγματι ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης ἔγραψε ὅτι ἡ μεταφορὰ εἶναι παρομοίωση συντομευμένη καὶ πιὸ ἐντονη, ποὺ ἐκφράζει πιὸ δυνατὰ τὴν ὁμοιότητα ἀνάμεσα σὲ δυὸ

1. Βλ. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσικὴ, ἔ. ἀ. σ. 405 κέξ. «Τὸ διανοεῖσθαι τελεῖται πολὺ ταχύτερον τοῦ ἐκφράζεσθαι... ἐκ τούτου ἐπιβάλλεται ἡ ψυχολογικὴ ἐξέτασις τῶν συντακτικῶν φαινομένων, ἵνα οὕτω γνωσθῇ ἐκάστοτε πὼς ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ πὼς διετέθη ἐκφραζομένη».

2. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσικὴ, ἔ. ἀ. σ. 401.

3. H. Hatzfeld, Leitfaden der vergleichenden Bedeutungslehre, München 1928, σ. 42.

πράγματα<sup>1</sup>. Ἐνῶ ὅμως στὶς Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις, βιβλίο τοῦ μαθητῆ, ἢ λ. π.χ. *λελέκι* ἐξηγεῖται: *πολὺ ψηλὸς ἄνθρωπος*<sup>2</sup>, στὶς λεξιλογικὲς ἀσκήσεις, βιβλίο τοῦ δασκάλου, ἢ λέξη αὐτῆ, καθὼς καὶ ἄλλα παραδείγματα μεταφορᾶς, ἐξηγοῦνται μὲ ἀπλὸ ἐπίθετο θετικοῦ βαθμοῦ<sup>3</sup>. Καὶ ὁ λόγος φυσικὰ εἶναι ὅτι, ὅπως εἶδαμε, πολλὰ τέτοιες μεταφορὲς ἔχασαν μὲ τὸν καιρὸ τὴν ἀρχικὴ τους ὑπερθετικὴ ἔννοια, ἐξαιτίας τῆς μακροχρόνιας χρήσεώς τους.

Ἀπὸ τοὺς τρεῖς παραπάνω ὅρους, προσωπικὰ θὰ προτιμοῦσα τὸν ὅρο *παρομοίωση χωρὶς σάν*, γιατί νομίζω πῶς ὁ ὅρος αὐτὸς ἀποδίδει καὶ τὴν ἀρχικὴ προέλευση τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν.

## 2. Ἐκφράσεις μὲ μετοχὴ σὲ -μένος καὶ συγκεκριμένο οὐσιαστικὸ (ἢ ἐκφράσεις A<sub>2</sub>)

Ἀκολουθοῦν τώρα ὅμοιες ἐκφράσεις μὲ μετοχὴ καὶ συγκεκριμένο οὐσιαστικὸ, οἱ ὁποῖες ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε, δὲν παρουσιάζουν αὐστηρὴ νομοτέλεια στὸ σχηματισμὸ τους ἀπὸ παρομοιώσεις μὲ *σάν*. Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς εἶναι:

α) μὲ προτασσόμενη τὴ μετοχὴ:

<i>βραῆγμένον πόστ</i> : <sup>4</sup>	πολὺ βρεγμένο	Τραπεζοῦντα
<i>βουμμένος παπί</i> :	πολὺ βρεγμένος	Σέρρες κ.ά.
<i>μιτζ' μένους σκνίπα</i> : <sup>5</sup>	πολὺ μεθυσμένος	Βελβεντὸ κ.ά.
<i>κουρασμένος πτώμα</i> :	πολὺ κουρασμένος	Σέρρες κ.ά.

β) μὲ ἐπιτασσόμενη τὴ μετοχὴ:

<i>στ' πλι</i> <sup>6</sup> <i>μιτζ' μένους</i> :	πολὺ μεθυσμένος	Λέσβος <sup>7</sup>
---	-----------------	---------------------

1. Μ. Τριανταφυλλίδης, Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴ Μέση Παιδεία, βιβλίο τοῦ μαθητῆ, ἔ. ἀ. σ. 31.

2. Μ. Τριανταφυλλίδης, Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικού, βιβλίο τοῦ μαθητῆ, Ἀθήνα 1951<sup>2</sup>, σ. 13.

3. Μ. Τριανταφυλλίδης, Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικού, βιβλίο τοῦ δασκάλου, Ἀθήνα 1949, σ. 20.

4. *πόστ*, τό· τὸ δέρμα, ἀπὸ τὴν τουρκ. λ. *post* = ἡ δορά, τὸ δέρμα.

5. *σκνίπα*, ἢ ἀρχ. ἑλλ. *σκνίψ*, εἶδος ἐντόμου τῆς οἰκογενείας τῶν κωνοπωδῶν. Ἡ παρομοίωση πάροηκε ἐπειδὴ, ὅταν τὸ ἔντομο πετάη, μοιάζει σὰ νὰ εἶναι μεθυσμένο.

6. *στ' πλι* τό· ἢ ἀρχ. ἑλλ. λ. *στιππεῖον*, κοιν. *στοπι*: βύσμα πού τοποθετεῖται σὲ βαρέλια γεμάτα μὲ κρασί, ἀπ' ὅπου ἡ κοινὴ φράση: ἔγινε *στοπι* στὸ μεθύσι, βλ. Λεξ. Δημητράκου, στὴ λ. *στοπι*.

7. P. Kretschmer, Lesb. Dial., ἔ. ἀ. στ. 458.

## γ) Παρατηρήσεις

Πρῶτα πρῶτα παρατηροῦμε πὺς οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς περιορίζονται κυρίως στὶς ἔννοιες *βρεγμένος* καὶ *μεθυσμένος*<sup>1</sup>. Φαίνεται εἶναι οἱ μόνες πού ἐπιδέχονται ἐπίταση. Ἰστέρα παρατηροῦμε τὸ ἐξῆς: μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις ἔγιναν κανονικὰ εἴτε ἀπὸ παρομοιώσεις μὲ παράλειψη τοῦ *σάν*, ὅπως οἱ φρ. *μιτζ'μένους σκνίπα* (=σάν σκνίπα), *βοιμένους παπί* (= σάν βρεγμένο παπί ἢ ἀπλῶς σάν παπί, ἐπειδὴ οἱ πάπιες βρίσκονται συνεχῶς μέσα στὸ νερό), εἴτε γενικὰ ἀπὸ διαφόρων εἰδῶν παρομοιώσεις, ὅπως ἡ φρ. *κορησμένος πτόμα* πού προέρχεται ἀπὸ τὴ φρ. *κουράστηκα* τόσο πολὺ ὥστε ἔγινε *σάν πτόμα*, καὶ ἡ φρ. *στ'παί μιτζ'μένους* πού, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀνδριώτη, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔννοια: ἔχω πιῆ τόσο πολὺ, ὥστε ἔγινε *σάν* τὸ *στουπί*, τὸ ὁποῖο εἶναι ὀλόκληρο διαποτισμένο μὲ κρασί ὅπως καὶ τὸ σῶμα τοῦ μεθυσμένου.

Ἡ ὑπόλοιπη φράση *βράγγμενον πόσι* εἶναι ἀναλογικὸς σχηματισμὸς πού προῆλθε ἀπὸ τὴ συμπύκνωση ἄλλης πληρέστερης ἐκφράσεως: *βρεγμένος* ὡς τὸ *δέρμα*, ὡς τὸ *πετσὶ* (ὡς τὸ *κόκαλο*, πού λέμε στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ), καὶ ὅχι ἀπὸ παρομοίωση.

### 3. Ἐκφράσεις μὲ ἐπίθετο καὶ ἀφηρημένο οὐσιαστικὸ (ἢ ἐκφράσεις A<sub>3</sub>)

<i>ἄλμυρὸ λύσσα:</i> <sup>2</sup>	πολὺ ἄλμυρὸ (π.χ. φαγητὸ)	συνηθ. <sup>3</sup> , Βελβεντὸ
<i>ῥγρός μλ'γροῦδ:</i>	πολὺ ῥγρός	Λέσβος <sup>4</sup>
<i>ῥγρός μ'λλιοῦδ:</i>	» »	Λέσβος <sup>5</sup>
<i>ζιστὸς βόχα</i> <sup>6</sup>	πολὺ ζεστὸς (καιρὸς)	Σουφλί
<i>ἰξιοιτικὸ μούρλια:</i> <sup>7</sup>	πολὺ ὠραῖο	Σέρρες
<i>ἰξιοιτικὸ τρέλα:</i> <sup>8</sup>	» »	»

1. Περισσότερες τέτοιες φράσεις «δηλωτικὲς τοῦ μεθύειν» βλ. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσική, ἔ. ἀ. σ. 271.

2. *λύσσα*, ἢ τὸ *λύσσασμα*, ἀπὸ τὸ ρ. *λυσάω*.

3. Ἰστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀρμυρὸς Α, Ι*.

4. «ῥγρός μουλιγροῦδ» βλ. P. Kretschmer, Lesb. Dial., ἔ. ἀ. σ. 420. «μλ'γροῦδ καὶ μλ'ζγροῦδ (= μουσκεμένο) ἀπὸ τὸ ρ. *μ'λάζω* (= μουλιάζω) = μουσκεῖω» ὁ G. Meyer (Neugriechische Studien, IV, 54) συνδέει τὸ ρῆμα μὲ τὸ βενετικὸ *mogiar* = \**molliare* «bagnare, intignere in aqua», ὁ P. Kretschmer μὲ τὸ λατινικὸ *molligo*.

5. Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, ἔ. ἀ. σ. 82.

6. *βόχα*, ἢ ἡ δυσσομία, ἀποφορά, βλ. Λεξ. Δημητηράκου, στὴ λ. *βόχα*.

7. *μούρλια*, ἢ ἡ τρέλα, ὑποχωρητικὰ ἀπὸ τὸ ρ. *μουρλαίνω*, βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολ. Λεξ., ἔ. ἀ. σ. 148.

8. *τρέλα*, ἢ ὑποχωρητικὰ ἀπὸ τὸ ρ. *τρελαίνω*, βλ. Γ. Χατζιδάκι, Μεσαι-

νότιους <sup>1</sup> μούχλια: <sup>2</sup>	πολὺ ὑγρὸς	Σουφλί
οὐραίου τρέλα:	πολὺ ὠραῖο	Σέρρες

#### Παρατηρήσεις στὶς ἐκφράσεις A<sub>3</sub>.

Καὶ στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς συνήθως δὲν ὑπάρχει παρομοίωση. Ὁ σχηματισμὸς τους εἶναι ἀναλογικὸς, γιὰ τὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικὰ προέρχονται ἀπὸ δευτερεύουσες, συμπερασματικὲς προτάσεις κυρίως, καὶ ἀποδίδουν ἀποτέλεσμα ἐνέργειας ἢ κατάστασης. Ἡ ἔκφραση π.χ. (τὸ φαγητὸ εἶναι) ἄρμυρὸ λύσσα σχηματίστηκε κατὰ τὴ γνώμη μας ὡς ἐξῆς: Ἀπὸ τῆ φράση (αὐτὸς) λύσσαξε ἀπὸ νερὸ (ἢ ἀπὸ τὴ δίψα, πβ. τῆ φρ. λύσσαξεν ἀβ δ' δίψα, Βελβ.), ἐπειδὴ ἔφαγε πολὺ ἄρμυρὸ φαγητό, (ὅπου τὸ λύσσαξε ἔχει μεταφορικὴ σημασία, ἐπειδὴ καὶ ὁ λυσσασμένος πραγματικὰ διψᾷ καὶ ζητάει νερό), εἶπαν ὕστερα καί: τὸ φαγητὸ ἦταν τόσο πολὺ ἄρμυρὸ, ὥστε λύσσαξε, δηλ. ἦταν ἄρμυρότατο<sup>3</sup>. Ἡ δευτερεύουσα ὕστερα πρόταση: ὥστε λύσσαξε ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ οὐσ. λύσσα καὶ ἔτσι σχηματίστηκε ἀναλογικὰ ἡ ἔκφραση: τὸ φαγητὸ ἦταν ἄρμυρὸ λύσσα, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκφράσεις A<sub>1</sub>. Τὰ ἴδια μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν ἔκφραση οὐραίου τρέλα (= ὠραῖο τρέλα). Ἀρχικὰ εἶπαν: εἶναι τόσο ὠραῖο αὐτὸ τὸ πράγμα, ὥστε τρελαίνεται κανεὶς. Ἔτσι ἡ ἔννοια ὠραῖο, ὥστε νὰ τρελαθῆς ἔγινε ἀναλογικὰ: ὠραῖο τρέλα<sup>4</sup>. Ἀνάλογη ἀρχὴ ἔχουν καὶ οἱ ἐκφράσεις ἰξιοτικὸ μούλια καὶ ἴγρος μ' ἴγροδ.

#### 4. Ἐκφράσεις μὲ μετοχὴ καὶ ἀφηρημένο οὐσιαστικὸ (ἢ ἐκφράσεις A<sub>4</sub>)

βοιμένους μούλια: <sup>5</sup>	πολὺ βρεγμένος	Σέρρες
βοιμένους μουσκίδ': <sup>6</sup>	» »	»

ωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, Ἀθῆναι 1905, τόμ. Α, σ. 76. πβ. Ν. Ἀνδριώτη, ἔ. ἀ. σ. 261.

1. νότιους ἐπίθ. — νότιος - ὑγρὸς, ἀρχ. ρ. νοτίζω = ὑγραίνω.

2. μούχλια, ἢ μουλιάζω - μούλια καὶ παρετυμολογικὰ μούχλια.

3. Πβ. Ἰστορ. Λεξ. στὴ λ. ἄρμυρὸς, ὅπου ἡ φράση: ἄρμυρὸ λύσσα ἐξηγεῖται «ἀλμυρὸν μέχρι βαθμοῦ ὥστε νὰ προκαλέσῃ λύσαν».

4. Ἀξίζει νομίζω νὰ σημειώσουμε ἐδῶ τὴν παράλληλη σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἐπιθέτου toll στὴν Γερμανικὴ γλώσσα. Ἡ κυρία σημασία τοῦ ἐπιθέτου εἶναι: τρελός, μανιακός. Ἡ σημασία του ὅμως αὐτὴ ἐξελίχθηκε σήμερα, στὴν καθημερινὴ ἡμιλουμένη γερμανικὴ γλώσσα, στὴ σημασία: θαυμάσιος, ὑπέροχος, τρέλα. Βλ. D e r Sprach - Brockhaus, Leipzig 1938, στὴ λ. toll (= stattlich).

5. μούλια, ἢ τὸ μούσκεμα, ἀπὸ τὸ μουλιάζω (στὴ Λέσβο: μ'λάζου), πβ. ἀνωτέρω, σ. 44, ὑποσ. 4.

6. μουσκίδ', τό τὸ μουσκίδι, ἀπὸ τὸ ρ. μουσκεύω + κατὰλ. -ίδι, γιὰ τὴν ὁποία βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολ. Λεξ., ἔ. ἀ. σ. 81.

βοιμένους μούχλια: <sup>1</sup>	πολύ βρεγμένος	Σουφλί
ιδρομένος πλήμμα:	πολύ ιδρωμένος	Θράκη (Σαρ. Έκκλ.) <sup>2</sup>
φτασμένο ζιούπα: <sup>3</sup>	πολύ ώριμο	Σουφλί

## Παρατηρήσεις

Και οι έκφράσεις αυτές σχηματίστηκαν αναλογικά, όπως και οι Α<sub>3</sub>. Η φράση π.χ. βοιμένους μούλια προήλθε από τη φρ. τόσο πολύ βρεγμένος ώστε έμούλιασε (= καταμουσκέυτηκε). Ύστερα το ώστε έμούλιασε συμπυκνώθηκε αναλογικά στο ουσιαστικό μούλια.

### 5. Έκφράσεις με επίθετο και άγνωστη λέξη (ή έκφράσεις Α<sub>3</sub>)

Κλείνουμε τις έκφράσεις Α με τις παρακάτω έκφράσεις, όπου το ουσιαστικό είναι μια σκοτεινή ετυμολογικά και σημασιολογικά (ή μόνο σημασιολογικά) λέξη.

άκριβος φούκα:	πολύ άκριβος (φιλάργυρος)	Χίος (Καρδάμ.) <sup>4</sup>
άρμυρός σαλτσικά: <sup>5</sup>	πολύ άρμυρός	Σουφλί
άρμυρός σαλτσίκ': <sup>6</sup>	» »	»
γεμάτο τίγκα: <sup>7</sup>	πολύ γεμάτο	κοιν. <sup>8</sup>

1. μούχλια, ή αντί μούλια από παρετυμολογία προς το μούχλα, βλ. άνωτέρω, σ. 45, ύποσ. 2.

2. Άρχ. Θρακ. Θησαυρού 2 (1935/36) 188, όπου γράφεται: «ιδρωμένος πλύμα (έτσι και ό Ν. Andriotis, Ausdrucksmittel κλπ., έ. ά. σ. 123). "Αν όμως ετυμολογήσουμε τη λέξη από το ρ. πλημμυρίζω, πλημμυρώ (ύποχωρητικά, βλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 76), τότε ή γραφή πλήμμα είναι ή σωστή." Έτσι με η, πλήμμα, γράφεται και από τον Σ. Μυριβήλη (βλ. Σ. Μυριβήλη, Το κόκκινο βιβλίο, Άθήνα 1953, σ. 118). Πβ. και Γερ. Ι. Σαλβάου, Μελέτη περι του γλωσσικού ιδιώματος των έν Κερκύρα Άργυράδων, Έν Άθήναις 1918, σ. 47: εγίνηκα πλήμη (= έγινα κάθυγρος...).

3. ζιούπα, ή αρχική σημασία=το ζούπηγμα, το ζούλιγμα. Η λ. σχηματίστηκε όπως και ή πλήμμα ύποχωρητικά από το ρ. ζιουπά (ζουπιώ) = ζουλγω, πιέζω (για φρούτα). Η λ. φτασμένο με τη σημασία ώριμο, έκτός από το Σουφλί, και στο Βελβεντό είναι ακόμα και σήμερα σε χρήση.

4. Σ. Βίου, έ. ά. σ. 73.

5. σαλτσικά, ίσως ούσ. παράγωγο από τη λ. σάλτσα, ή και την κατάλ. -ικα.

6. σαλτσίκ', ίσως, όπως και ή προηγούμενη, από τη λ. σάλτσα με την ύποκορ. κατάλ. -ίκα.

7. τίγκα, ίσως ιταλ. tiga = επίχωμα, βλ. Ν. Άνδριώτη, Έτυμολ. Λεξ., έ. ά. σ. 255.

8. Βλ. και Μ. Τριανταφυλλίδη, Ξενηλασία ή ισότηεια, έ. ά. σ. 126.

κόκκινον <i>βουζιόρ</i> : <sup>1</sup>	πολὺ κόκκινο (καρπούζι)	Σουφλί
μαλακὸ <i>ματσιάκα</i> :	πολὺ μαλακὸ	Βελβεντὸ
μαῦρος <i>γκαραμπέτσι</i> :	πολὺ μαῦρος	Κόνιτσα <sup>2</sup>
μαῦρος <i>γκαρίλα</i> :	» »	Κόνιτσα <sup>3</sup>
μαῦρον <i>σίνιακας</i> : <sup>4</sup>	πολὺ μαῦρο	Βελβεντὸ
μαῦρον <i>σίνιακας</i> :	» »	Κοζάνη, Σέρβια
μαῦρον <i>σ'νιάκ'</i> :	» »	Ρητίνη (Πιερίας)
μαῦρον <i>σίντζικας</i> :	» »	Βελβεντὸ
ξηρὸς <i>κα(ρ)κάτσ</i> :	πολὺ ξερὸς	Ἁγιάσο (Λέσβου), Σουφλί
ὄγρὰ <i>ἀρτσιδ'</i> :	πολὺ ὕγρὰ (ροῦχα)	Αἴγινα <sup>5</sup>
παχὺς <i>κρουζέλι</i> :	πολὺ παχὺς	Λευκίμμη (Κέρκυρα)
πράσινου <i>βατσιδ'</i> :	πολὺ πράσινο	Ἁγιάσο (Λέσβου)
στεγνὸ <i>κορτούλι</i> :	πολὺ στεγνὸ (πράγμα)	Λευκίμμη (Κέρκ.)

Στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς οἱ λέξεις *φούρα*, *σαλτσίκα*, *τίγκα*, *βουζιόρ*, *ματσιάκα*, *γκαραμπέτσι*, *γκαρίλα*, *σίνιακας* (*σίντζικας*), *κα(ρ)κάτσ*, *ἀρτσιδ'*, *κρουζέλι*, *βατσιδ'*, *κορτούλι* εἶναι, σὲ μένα τουλάχιστον, ἢ ἄγνωστες σημασιολογικὰ ἢ ἄγνωστου ἐτύμου, ἄγνωστης ἀρχικῆς σημασίας καὶ ἄγνωστου γραμματικοῦ εἴδους.

Μὲ τὸ νὰ διασωθοῦν ὅμως στὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ἐκφράσεων εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἦταν οἱ λέξεις αὐτὲς οὐσιαστικὰ (ἐλληνικῆς ἢ ξένης ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς), ὅπότε ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐκφράσεων ἔγινε εἴτε κανονικὰ μὲ παράλειψη τοῦ *σάν* ἀπὸ παρομοιώσεις, σὲ περίπτωσιν πού τὰ οὐσιαστικὰ θὰ ἦταν συγκεκριμένα, εἴτε ἀναλογικὰ, ὅπως οἱ *A<sub>3</sub>*, σὲ περίπτωσιν πού θὰ ἦταν ἀφηρημένα.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης  
Σπουδαστήριον Γλωσσολογίας

A. I. ΘΑΒΩΡΗΣ

(Τὸ Β' Μέρος στὸ ἐπόμενο τεῦχος)

1. Ἄραγε νὰ ἔχη ἡ λ. καμιά σχέση μετὰ τὴν σλαβ. *rozor* = ντροπή;

2. X. Ρ ε μ π έ λ η, Κονιτσιώτικα, Ἀθήναι 1953, σ. 133.

3. Αὐτόθι, σ. 291.

4. *σίνιακας*, *σίνιακας*, *σ'νιάκ'* καὶ *σίντζικας*. Ἴσως ἀπὸ τὴν σλαβικὴν λ. *sinika* = σκοτεινὸ (γαλάζιο) χρῶμα, ἢ *μαυρίλα*, βλ. A. Doritsch — (G. Weigand), Deutsch - bulgarisches Wörterbuch, Leipzig 1944 σ. 78. F. Miklosich, Lexicon Palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862 - 1865, σ. 840. Τοῦ Ἰδίου, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886, σ. 295. Ἡ ἀπὸ τὴν σλαβ. *sinika* = λουλάκι, βλ. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικὸν (ἐκδ. Ἀκαδημίας τῆς Σόφιας) Σόφια 1960, σ. 1228.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴν λ. *ἀρτσιδι*, τό.